‘De levens der doorluchtige poeeten’

H. Duits

bron
H. Duits, ‘De levens der doorluchtige poeeten.’ In: *Voortgang* 12 (1991), p. 121-150, *Voortgang* 13 (1992), p. 91-120

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/duit001leve01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

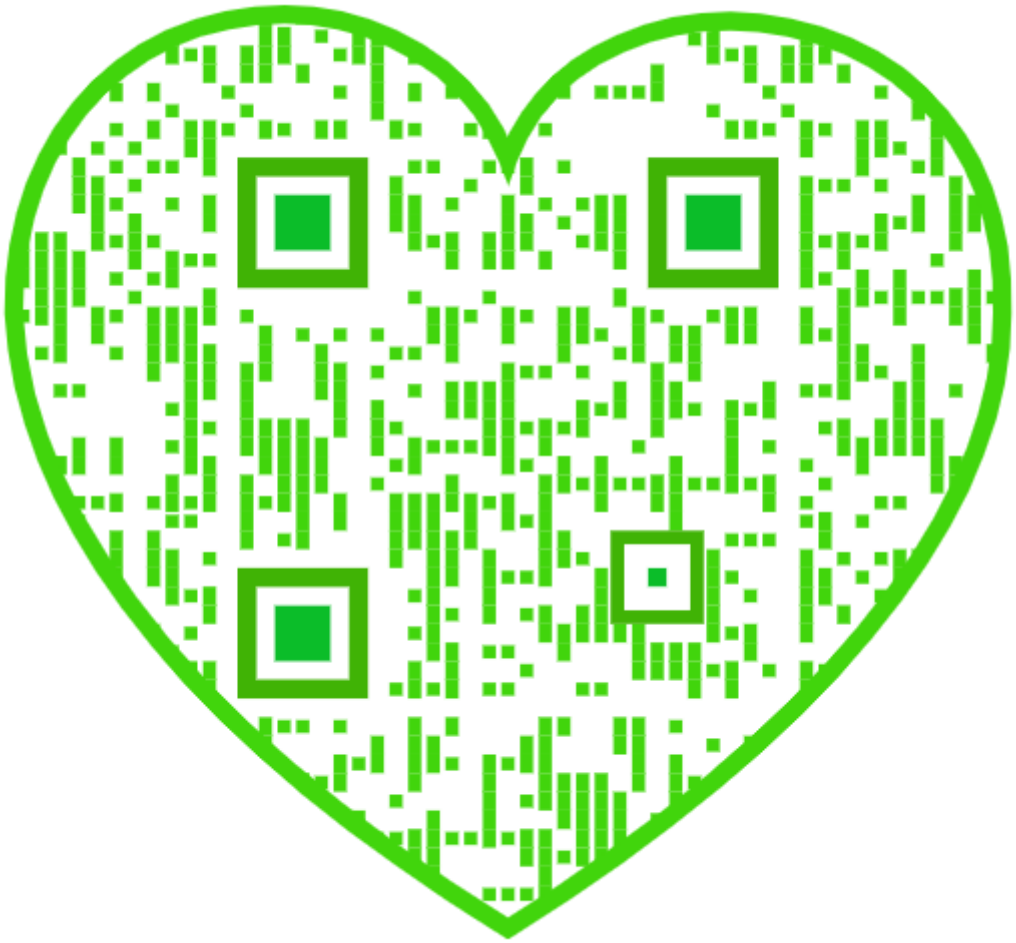

De levens der doorluchtige poeeten Observaties van de zeventiende-eeuwse schrijversbiografie*

H. Duits

1. Inleiding

Een van de genres van de historiografie [1] die in de renaissance tot grote bloei zal komen, het eerst natuurlijk in het Italië van de veertiende eeuw [2], is dat van de biografie. De humanistische auteurs die het genre weer tot leven riepen, konden daarbij teruggrijpen op een rijke klassieke en vroeg-christelijke traditie van *Vitae*-literatuur. Zij sloten als het ware moeiteloos aan bij de klassieke biografie zoals die vorm had gekregen bij Suetonius, Tacitus en Plutarchus en bouwden, met de nodige varianten, daarop voort. Zo ontstond een humanistische biografie die erop was gericht het leven van een mens zodanig te presenteren dat het een politiek, moreel of religieus *exemplum* bood (Madelénat 1984, 36). Dit model zou tot diep in de achttiende eeuw overal in Europa worden nagevolgd. [3]

In de klassieke traditie onderscheidde men van oudsher twee belangrijke groepen biografische teksten, namelijk *vitae* van *personae publicae* als keizers en veldheren, en van *personae privatae* als schrijvers en filosofen (IJzewijn 1983, 7). Deze klassieke tweedeling kon in de renaissance worden overgenomen, maar voldeed niet helemaal, zodat al spoedig de vraag aan de orde kwam welke groepen van personen er nog meer onder konden vallen. Immers de geheel andere politieke en maatschappelijke situatie in het veertiende-eeuwse Italië bracht met zich mee dat behalve vorsten en legeraanvoerders ook andere vooraanstaande personen in aanmerking kwamen voor een levensbeschrijving: zo werd de groep van *personae publicae* uitgebreid met kerkelijke en burgerlijke hoogwaardigheidsbekleders. Petrarca vatte de traditie om de levens van zulke *viri illustres* te beschrijven weer op, Boccaccio breidde het genre uit tot de levens van *mulieres clarae*, illustere vrouwen. Sedertdien begon een ononderbroken stroom *vitae* te verschijnen, vaak in biografische verzamelwerken gewijd aan een bepaalde groep. Het Italiaanse voorbeeld vond zijn weerklank in andere Europese landen. Hoewel aanvankelijk slechts in het Latijn schrijvende humanisten het genre beoefenden, duurde het niet al te lang voor hun voorbeeld door schrijvers in de volkstalen werd gevolgd (IJzewijn 1983, 7-8).

Ook de groep van de *personae privatae* kwam voor uitbreiding in aanmerking, want niet alleen schrijvers en filosofen, maar ook humanisten en kunstenaars verdienden een biografie. De belangstelling voor de levens van beeldende kunstenaars leidde tot een nieuw genre, namelijk dat van de kunstenaarslevens. Toen Giorgio Vasari in 1550 *Le vite de più eccellenti architettori, pittori et scultori italiani* liet verschijnen, een verzamelwerk waarin hij de levens van bijna tweehonderd kunstenaars beschreef van Cimabue en Giotto tot Michelangelo, kwam hij met iets geheel nieuws, dat bovendien in de volkstaal was geschreven. Dat laatste zou een van de kenmerken van de kunstenaarslevens blijven (IJzewijn 1983, 9). Hoewel er in vergelijking met andere soorten biografieën relatief weinig kunstenaarslevens zijn geschreven, is er in dit genre wel een aantal belangrijke werken ontstaan.

In de Nederlandse literatuur doet de humanistische biografie betrekkelijk laat zijn intrede. Pas in de zeventiende eeuw worden de eerste biografieën, zowel die van *personae publicae* als *privatae*, in het Nederlands geschreven. Een belangrijke gebeurtenis die daaraan vooraf gaat, is de publicatie in 1603 van de Nederlandse vertaling van Plutarchus' *Bioi paralleloi* [*Parallelle levens*], door A. van Zuylen van Neuivelt onder de titel *T' leven der doorlvchtige Griecken ende Romeynen*. [4] De vertaler was echter niet uitgegaan van de Griekse tekst, maar van de befaamde Franse overzetting van Jaques Amyot, *Les vies des hommes illustres*, uit 1559, één van de grote Franse prozawerken van de zestiende eeuw. Amyots vertaling is waarschijnlijk het meest invloedrijke evenement geweest in het *Nachleben* van Plutarchus omdat deze translatie, die in Frankrijk een groot prestige genoot, op haar beurt weer vertaald werd in andere Europese talen. Dit had tot gevolg dat Plutarchus als het ware een *classic* werd in de verschillende volkstalen en daarmee door een groot publiek gelezen (Russell 1973, 152). Sindsdien hebben de meeste Europese schrijvers van biografieën tot diep in de achttiende, en soms zelfs nog tot in de negentiende eeuw, gewerkt onder de machtige slagschaduw van Plutarchus. [5] Hoewel de invloed van Plutarchus en Amyot op de Nederlandse biografie nog nauwelijks is onderzocht, is die er waarschijnlijk wel geweest, want de *Levens* werden door dichters en intellectuelen zeker gelezen. [6]

In 1604 opent Karel van Mander de rij van biografische geschriften met de publicatie van zijn *Schilder-boeck* [7], een biografisch verzamelwerk waarin hij in drie delen *t'Leven der vermaerde doorluchtighe schilders des ouden, en nieuwen tyds* beschrijft, in navolging van *Le vite* van Vasari, maar met een veel meer ethisch-didactische intentie (Miedema 1984, 6-7). Acht jaar later, in 1612, ziet de schrijversbiografie het licht: de eerste verzameleditie van het werk van Coornhert wordt voorafgegaan door *Het Leven van D.V. Coornhert*, een korte, niet gesigneerde levensbeschrijving. [8] De vroegste biografie van een *persona publica* in het Nederlands is Hoofts *Henrik de Gróte. Zyn leven en bedryf*, over het leven van koning Hendrik IV van Frankrijk, dat in 1626 van de pers komt. [9]

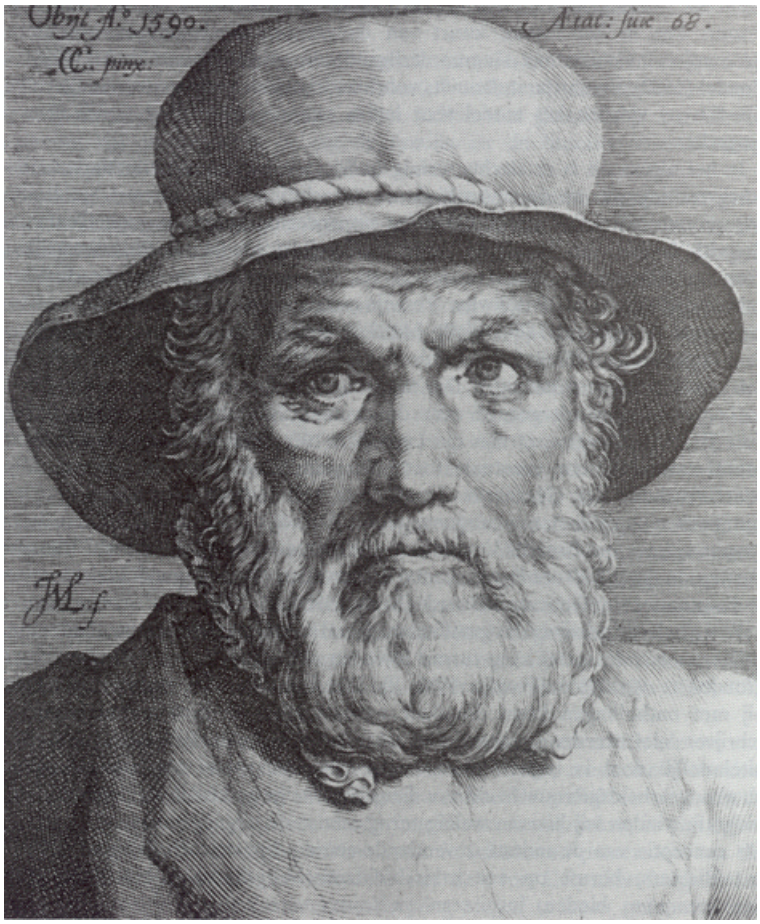

Portret van Dirck Volckertsz. Coornhert op achtenzestigjarige leeftijd.
Kopergravure van Jan Muller naar Cornelis van Haarlem.
Uit: Coornhert 1612, fol. *ir; sign. UBVU 112

Hoewel de eerste Nederlandse *Levens* van schrijvers dus al uit het begin van de zeventiende eeuw dateren, komt het genre voorlopig niet echt van de grond. Nadat er in 1633 een tweede biografie van Coornhert is gepubliceerd, die eveneens voorafgaat aan een verzameleditie van het werk, is er een lange cesuur. Pas in het laatste kwart van de zeventiende begint er een nieuw stroompje te vloeien met Geeraardt Brandts biografieën van Hooft (1677) en Vondel (1682) als startpunt. Brandts voorbeeld zal door anderen worden gevolgd, zijn *Levens* worden hèt model voor latere zeventiende- en achttiende-eeuwse biografen.

In het algemeen is er slechts weinig onderzoek gedaan naar de Nederlandse schrijversbiografie uit de zeventiende en de achttiende eeuw, zodat het terrein nog grotendeels braak ligt. [10] De enige uitzondering hierop vormen Geeraardt Brandts *Levens* van Hooft en Vondel, die, juist omdat zij de belangrijkste bronnen vormen over deze twee dichters, de aandacht van literatuurhistorici hebben gehad. Al in 1866 kwam Verwijs met een geannoteerde editie van het *Leven van Vondel*; in 1874 volgde Matthes met *Het leeven van P.C. Hooft en de Lykreeden*. In 1932 gaf P. Leendertz Jr. beide teksten opnieuw uit, voorzien van een uitvoerige inleiding. [11] Die inleidingen stellen echter in zoverre teleur dat er niets in wordt gezegd over de structuur van de *Levens* en te weinig over Brandts intenties, al zijn die Leendertz niet helemaal ontgaan. Hij heeft vooral aandacht voor eventuele fouten en vergissingen van de biograaf. Zijn conclusie luidt dat Geeraardt Brandt een betrouwbaar biograaf is, hoewel zijn werk niet voldoet aan moderne eisen (Brandt 1 1932, XXII). Eerst in de jongste uitgave van Brandts Vondelbiografie doet mevrouw Schenkeveld-Van der Dussen in het 'Nawoord' een aantal observaties die een goed inzicht geven in de intenties van Geeraardt Brandt (Brandt 1986, 91-100).

Een moderne schrijversbiograaf zal op grond van diepgaand bronnenonderzoek proberen om de samenhang tussen leven en werk vanuit verschillende achtergronden te verklaren (Fontijn 1992, 8). Dat kan soms tot gevolg hebben dat hij met onthullingen komt die door nabestaanden en bewonderaars van de schrijver niet worden gewaardeerd, maar die hij niet kan vermijden. Zijn uiteindelijk doel is immers de schrijver als mens voor ons neer te zetten en een waarheidsgetrouw beeld van diens leven te geven. In de renaissancistische biografie vinden wij hiervan weinig terug omdat de uitgangspunten anders zijn. De conceptie van de meeste zeventiende-eeuwse levensbeschrijvingen, ook die van dichters, berust op een ethisch-didactische grondslag: het leven moet een *exemplum* bieden, inspireren en lessen verschaffen. Bij een schrijversbiografie zal het er veelal om gaan een *exemplum* te geven van de ideale dichter. Elke biograaf kan daarbij echter de accenten anders leggen, de ene ideale dichter is de andere niet. Factoren als de specifieke interesses van de biograaf, de gelegenheid waarvoor hij schrijft of het lezerspubliek waarop hij zich richt, kunnen de selectie van de feiten en de compositie van een biografie bepalen (Weiss 1981, 39). Door bepaalde details uit het leven van

de dichter te accentueren, door weloverwogen lof of kritiek te geven en door effectief uit het werk te citeren, kan een biograaf zijn eigen ideale beeld van een dichter creëren (Weiss 1981, 37). Vooral als er van een schrijver meer dan één levensbeschrijving bestaat, kunnen we de verschillende intenties van de auteurs gemakkelijk vaststellen.

Omdat het de zeventiende-eeuwse biografen niet om de 'waarheid' te doen is, zullen zij vaak maar een beperkt en selectief onderzoek naar bronnen doen, waarbij de meesten zich tevreden zullen stellen met gemakkelijk bereikbaar materiaal dat in het bezit is van de familie en de literaire vriendenkring van de te portretteren schrijver.

Bij biografen die uitgaan van zulke verschillende intenties kunnen we geen subtiele analyse van de persoonlijkheid verwachten, dat is iets van een latere tijd. Zeventiende-eeuwse biografen doen weinig pogingen om door te dringen in de karakters en motieven van de dichters. Persoonlijke gebeurtenissen worden geconstateerd, niet geïnterpreteerd; zij zijn in het schrijversleven duidelijk van ondergeschikt belang (Stauffer 1930, 279). Het feit dat biografen zich niet verdiepen in de persoonlijkheid van de schrijver hangt samen met de statische visie die zij op de mens hebben. Zij gaan er niet van uit dat een karakter zich geleidelijk, en soms zelfs in onvoorziene richting, kan ontwikkelen (Bartelink 1984, 381). Het gevolg van deze opvatting is dat tot in de achttiende eeuw in de biografie het leven van een individu zodanig wordt gepresenteerd dat het lijkt alsof dit leven volledig aan de oppervlakte is geleefd. Men mag de biograaf echter geen gebrek aan diepgang verwijten, want die kan hij niet geven; zijn intentie is niet een dichtersleven te reproduceren, maar een exemplarisch model van zo'n leven te geven. Ook mogen we hem er geen verwijt van maken dat het streven naar de waarheid, als het om het leven van een schrijver gaat, niet zijn hoofddoel is geweest. Dat daardoor voor ons in de humanistische biografie de levensbeschrijving en de historische waarheid zich tot elkaar verhouden 'als water en vuur' (Fontijn 1992, 12) is ons probleem.

We moeten daarbij voor ogen houden dat de zeventiende- en achttiende-eeuwse schrijversbiografieën in het algemeen niet autonoom zijn, maar veelal worden gepresenteerd als inleiding of uitleiding op verzamelde gedichten of geschriften. Zij hebben daarbij in zekere zin de functie van smaakmaker; in een enkel geval kan dat directe gevolgen hebben voor de selectie en presentatie van de feiten zoals ik hierna zal demonstreren aan de twee Coornhert-biografieën. De gewoonte om een korte levensbeschrijving vooraf te laten gaan aan verzamelde geschriften zal tot diep in de negentiende eeuw blijven bestaan.

De zeventiende-eeuwse schrijversbiografie heeft een sterk rhetorische structuur. Dat is niet verbazingwekkend voor een genre dat zozeer door de klassieke traditie is bepaald. Daar komt nog bij dat er van oudsher een belangrijke relatie heeft bestaan tussen de *laudatio*, de klassieke lofrede, en de biografie. In de praktijk betekent het dat de biograaf gebruik maakt van dezelfde rhetorische

hulpmiddelen als de lofredenaar (Witstein 1969, 81-86). Het gevolg daarvan is dat zowel in de lofrede als in de biografie de *narratio*, die het levensverhaal vertelt, op dezelfde manier wordt geordend waarbij dezelfde panegyrische thema's worden aangewend. Hoe nauw de *laudatio* en de biografie aan elkaar zijn verwant, leert ons het werk van Geeraardt Brandt: deze neemt zijn in 1647 in de Amsterdamse Schouwburg uitgesproken *Lykreeden* bij de dood van Hooft dertig jaar later als grondslag voor zijn biografie van de dichter.

De rhetorische structuur van een *Leven* leidt tot een betrekkelijk vast schema: inleiding - levensverhaal - karakterschets - slot. De inleiding is vaak kort en kan soms zelfs helemaal ontbreken. In de inleiding zal de biograaf zich vaak bescheiden opstellen en zich onwaardig verklaren het leven van de dichter adequaat te beschrijven. Deze zou een betere biograaf verdienen, maar die is er niet. We zien dus een vrij stereotiep gebruik van de bescheidensheidstopos. Daarnaast kan het voorkomen dat een inleiding een minder obligaat karakter heeft en dat de biograaf meer principiële zaken aan de orde stelt. Een voorbeeld hiervan is de vrij uitvoerige inleiding van *Het leeven van Joost van den Vondel*, waarin Geeraardt Brandt uitvoerig ingaat op de eisen van het dichterschap. In het algemeen echter is de neiging tot reflectie in een inleiding niet groot. Uitspraken over het genre biografie als zodanig komen we er, in tegenstelling tot bij voorbeeld in Engelse biografieën, nauwelijks in tegen.

Het levensverhaal wordt chronologisch verteld vanaf de geboorte tot en met de dood en de begrafenis. Vaak staat de biograaf vooraf, of onmiddellijk na de vermelding van de geboorte van de dichter, stil bij diens voorgeslacht, zeker als het een vooraanstaande familie betreft die bepaalde verdiensten heeft gehad. In veel gevallen schenkt hij aandacht aan de ouders, voornamelijk aan de vader, over de moeder deelt hij hoogstens mee dat zij een ‘deugdzame’ vrouw was. Ook kan hij verwijlen bij broers en zusters, van wie dan bijvoorbeeld verteld wordt met wie zij in het huwelijk zijn getreden of welke maatschappelijke functie zij hebben gehad. Een dergelijke mededeling hangt overigens wel weer sterk af van de sociale status van de familie. De auteur kan echter ook om andere redenen stilstaan bij broers of zusters: in *Het leeven van Joost van den Vondel* beschrijft Geeraardt Brandt hoe Vondels jongere broer Willem van zijn vader de kans kreeg zich in talen en wetenschappen, in het bijzonder rechten en dichtkunst, te bekwamen, terwijl de arme Joost slechts ‘voor de nering’ werd opgeleid. Hier worden de broers dus antithetisch tegenover elkaar gezet met de bedoeling te accentueren vanuit welk een achterstand aan kennis en wetenschap de dichter zich heeft moeten opwerken. Ten slotte kan de biograaf nog min of meer uitvoerig aandacht schenken aan de geboorteplaats of streek; het laatste zien we bij voorbeeld in het *Leven* van Karel van Mander.

Als deze zaken zijn behandeld komt de biograaf-verteller toe aan het leven van zijn held, te beginnen met diens jeugd. Veel accent krijgen zaken als scholing en educatie. Als een dichter vroeg blijk heeft gegeven van zijn

dichterlijke aanleg, wordt zulks vermeld en soms geïllustreerd met een anecdote. Is de dichter eenmaal volwassen en begonnen aan zijn dichterlijke carrière, dan overheerst dit gegeven verder het levensverhaal: het leven is een schrijversleven geworden. De biograaf onderbreekt het relaas van het schrijverschap af en toe voor het verhalen van zaken die meer het persoonlijk leven raken zoals huwelijk, geboorte van kinderen en sterfgevallen, maar hij besteedt daar relatief weinig aandacht aan. Datzelfde geldt voor het maatschappelijk functioneren van de dichter. Pas als de dood in zicht komt verdwijnt het schrijverschap weer naar de achtergrond. De biograaf-verteller staat min of meer uitvoerig stil bij het sterfbed, hij beschrijft de christelijke wijze waarop de dichter de dood aanvaardt en memoreert treffende uitspraken uit de mond van de stervende. Op deze wijze kan de biograaf ook het sterven van de dichter nog een exemplarische waarde geven.

Bij de behandeling van het literaire oeuvre maakt de schrijver vaak gebruik van brieven of andere geschriften van derden, waarin een oordeel over een bepaald werk wordt gegeven. Dergelijke uitspraken komen meestal uit de pen van personen aan wier oordeel men groot gewicht hecht. Zo'n beroep op *auctoritates* behoort tot het vaste procédé in de biografie. De behandeling van het literaire oeuvre kan soms het karakter krijgen van een opsomming, maar ook leiden tot een min of meer uitvoerige *descriptio* van afzonderlijke werken. Met een beetje goede wil kan men hier een begin van literaire kritiek onderscheiden. De bespreking van het werk wordt overigens wel bepaald door de hiërarchie van de genres.

Zowel in de schrijversbiografie als in het kunstenaarsleven wordt, naar het voorbeeld van Plutarchus, gebruik gemaakt van de treffende anecdote om bepaalde karaktertrekken of eigenschappen van de dichter of de schilder te demonstreren. In het algemeen echter gaat de schrijversbiograaf spaarzamer om met anecdotische gegevens dan de kunstenaarsbiograaf.

De toon van het verhaal kan soms gemeenzaam zijn: de biografen hebben het over ‘onse dichter’, ‘onse Vondel’, in de biografie van Van Mander zelfs over ‘ons Kareltje’. Een enkele keer richt de biograaf-verteller zich rechtstreeks tot de lezer.

In de karakterschets wordt het uiterlijk van de dichter beschreven en stilgestaan bij zijn karakter en eigenschappen. We vernemen met wie hij omgang had, welke dichters in heden en verleden hij waardeerde en meer van dergelijke zaken. Ook daarbij is alles erop gericht het beeld van de dichter positief te laten uitkomen, het ideaal van het leven als *exemplum* wordt niet uit het oog verloren. Negatieve karaktertrekken zullen we dan ook nauwelijks tegenkomen, hoewel er soms wel sprake kan zijn van een kritische ondertoon. We zien dat bijvoorbeeld bij Geeraardt Brandt als hij het over Vondels rooms-katholicisme heeft.

Het slot van de biografie is meestal kort en staat vaak in het teken van de vereeuwigende *fama*: de biograaf wijst op de duurzaamheid van het oeuvre

dat de tijd zal weerstaan en tot in lengte van dagen zal worden gelezen en nagevolgd waardoor de naam van de dichter niet zal teloorgaan. In veel gevallen wordt de biografie besloten met een grafschrift of een lijkdicht. Soms worden achter de biografie nog kleinere of grotere citaten afgedrukt van gezaghebbende dichters of andere publieke persoonlijkheden waarin deze hun oordeel geven over de dichter of diens werk. Ook kan het voorkomen dat een aantal brieven van of aan de dichter wordt opgenomen.

Deze uiteenzetting kan het beeld oproepen van een nogal sjabloonachtig type teksten, die weinig belangwekkends hebben te bieden. Zij vertonen echter voldoende onderlinge verscheidenheid om een nadere studie waard te zijn.

2. Een biografie van Coornhert uit 1612

In 1612 verschijnen bij Jaspar Tournay [12] te Gouda de *Wercken Dirck Volckaerts Coornhert. Handelende van schriftuerlijcke ende veel leerlijcke saken, seer stichtelijck ende dienstigh voor alle liefhebbers der waarheyt*. [13] De uitgave omvat twee delen in één band en is waarschijnlijk samengesteld door Cornelis Adriaenszoon Boomgaert [14], een jarenlange vriend van Coornhert en de beheerder van diens literaire nalatenschap (Bonger 1978, 392). Beide delen bevatten slechts godsdienstige en moraalfilosofische geschriften. De editie opent met een korte levensbeschrijving *Het Leven van D.V. Coornhert*. De auteur ervan is anoniem, maar Coornhertkenner Becker neemt op goede gronden aan dat de tekst van de hand van Boomgaert is, die ook de 'Voor-reden aen den bescheyden Leser' heeft geschreven (Becker 1925, 17-18).

De biografie beslaat nauwelijks tweeneenhalve foliobladzijden. Er is door de drukker duidelijk naar gestreefd het *Leven* grafisch aantrekkelijk te presenteren: Onder een brede ornamentbalk van gestileerde bloemmotieven is de titel, in romein, gecentreerd gedrukt. De tekst van de levensbeschrijving, gedrukt in een gotische letter, doet zich voor als een gesloten blok zonder enige nadere indeling en opent met een zeven regels hoge versierde initiaal. Bij de laatste acht regels van de tekst lopen de zijkanten van het tekstblok schuin naar het midden van de pagina om uit te komen op het bekende grafschrift dat Hendrik Laurensz. Spiegel voor zijn vriend Coornhert dichtte. Tegenover de eerste foliopagina van het levensverhaal is een gravure met een portret van Coornhert afgedrukt.

Het levensverhaal bestaat uit een zeer compacte, maar goed geschreven tekst waarin geen feit te veel staat. De biografie begint niet met de later gebruikelijke inleiding, maar de auteur valt met de deur in huis:

> Dirck Volckertsz. Coornhert is inden jare 1522. tot Amsterdam gheboren van ouden goeden borgherlijcken gheslachte: (Coornhert 1612, fol. * ijr)

Na deze mededeling blijft de schrijver stilstaan bij de vader, van wie hij vertelt dat deze een lakenkoopman was die zich in de bloei van zijn leven uit de zaken terugtrok met de motivering dat hij rijk genoeg was en geen nieuwe rijkdommen meer begeerde. Toen zijn vrouw het met het oog op de toekomst van de kinderen niet eens was met dit besluit, betoogde hij dat hij genoeg bezat om eerlijk te kunnen leven en zijn kinderen, 'so sy haar tot deuchden wilden begheven' vooruit te helpen. Hij voegde er aan toe

> Dat hy oock liever hadde datse waren eerlijcke ende naarstighe winners dan ledige ende schandelijcke verteerders, ende datter eenen tijdt van ghenoeghen behoorde te wesen by den sterflijcken mensche. (Coornhert 1612, fol. * ijr)

Coornherts moeder, vernemen we, bleef het evenwel oneens met haar echtgenoot en zette de zaken alleen voort zonder dat haar man zich er verder mee bemoeide. In hoeverre dit verhaal waar is weten we niet, maar we mogen aannemen dat het met de werkelijkheid overeenstemt, want de betrouwbaarheid van de verhaalde feiten in Coornherts levensverhaal is in het algemeen bijzonder groot (Becker, 1925, 16). Het lijkt mij dan ook niet onwaarschijnlijk dat Boomgaert het verhaal zelf van zijn vriend heeft vernomen. De schrijver heeft er echter wel meteen mee gedemonstreerd tegen welke morele achtergrond Dirck Coornhert is opgegroeid. We kunnen ons daarbij afvragen of het besluit van zijn vader de instemming heeft gehad van zijn zoon Dirck. Immers in 1580 zal deze in zijn dialoog *De Coopman* de vraag opwerpen of een koopman die genoeg aan rijkdommen heeft vergaard

> oock eenichsins ledich [sal] moghen zyn ende die neringhe verlaten, om dat hij ghenoech hebbende geen winst en begeert? (Coornhert 1969, 17)

Uit de uitvoerige argumentatie naar aanleiding van deze vraag valt af te leiden dat Coornhert een dergelijk standpunt afwijst. Hij vindt dat een koopman in zo'n geval niet moet stoppen met handel te drijven maar doorgaan ten bate van de gemeenschap (Coornhert 1969, 17-18). Een evident andere opvatting dus dan zijn vader had.

Teruggekeerd naar *Het Leven* zien we dat Boomgaert vervolgens stil staat bij de andere leden van het ouderlijk gezin: Dirck is de jongste van vijf kinderen. Zijn twee oudere broers waren later aanzienlijke Amsterdamse burgers die beiden balling 'om des vryheydts voorstandt' zijn geweest. Zijn twee zusters trouwden met Amsterdamse kooplieden. Het feit dat de beide broers in ballingschap zijn geweest maakt de lezer duidelijk dat Coornhert uit een familie kwam waarin men bereid was offers te brengen voor de zaak van de vrijheid. Dat was in 1612 ongetwijfeld een belangrijk gegeven omdat het wees op een goede vaderlandse gezindheid.

Nu de familiale achtergrond voldoende is belicht, richt de biograaf zich op Dirck Coornhert zelf. Diens leven wordt verder chronologisch verteld, waarbij

opvalt dat slechts enkele gebeurtenissen worden gedateerd, zodat vaak onduidelijk is wanneer iets heeft plaatsgevonden of hoeveel tijd er is verlopen tussen twee feiten. De auteur gaat met grote sprongen door het leven van Coornhert. We vernemen dat deze in zijn jeugd 'naar ghewoonte deses Landts om wat te besoecken' een Grand Tour maakte naar Spanje en Portugal. Thuis gekomen trad hij op zeer jonge leeftijd in het huwelijk met de onbemiddelde Neeltgen Symons Dr., blijkbaar tegen de zin van zijn moeder die net weduwe was geworden, en in strijd met de bepalingen in zijn vaders testament. Het gevolg was dat hij werd onterfd. [15] Aangezien hij een broodwinning moest hebben voor zijn jonge gezin, trad hij als 'Hof-meester' op kasteel Batestein in dienst van Reynout van Brederode [16] bij wie hij 'wel ghesien ende bemint was'. Maar omdat 'sijn sinnen nyet tot het Hof streckende' waren, kreeg hij daar spoedig genoeg van en verliet hij de grafelijke dienst in goede verstandhouding met zijn adellijke werkgever, die later 'noch dickwils in verscheyden sijne saken' gebruik van hem zou maken. Coornhert vestigde zich in Haarlem om daar zijn kost te verdienen met 'het plaat-snijden int coper, ende oock etsen'.

De lezer zal zich afvragen waar hij deze vaardigheid had opgedaan, maar de auteur licht ons daar niet over in. We stuiten daarbij op het feit dat één van de belangrijkste elementen in de kunstenaars- en schrijversbiografie, de beschrijving van de opvoeding en scholing van de held, door de biograaf buiten beschouwing is gelaten. Was Boomgaert daarvan niet op de hoogte - dat lijkt me niet erg waarschijnlijk - of vond hij het in verband met zijn intenties, niet belangrijk? Wel vernemen we dat Coornherts vermogen tot *inventio* en zijn kunstvaardigheid zodanig toenamen, dat hij een redelijk bestaan kon opbouwen. [17] Dat hoeft ook niet te verbazen, want hij 'is een man geweest van een groot ende cloeck verstandt ende begrip'. Zo iemand, met zoveel talent, moet zich de grafische technieken gemakkelijk eigen hebben kunnen maken, zeker omdat de ontwerpers gedetailleerde tekeningen leverden die 'de graveur via het systeem van "doorgriffelen" heel nauwkeurig op de koperplaat kon overbrengen' (Veldman 1989, 117).

Als Coornhert de dertig al is gepasseerd, werpt hij zich op de studie van het Latijn. De reden daarvan is

> dat hy in eenige poincten der religie ongerust zijnde, ende sijn gemoedt niet connende vernoegen, meende dat hy inde boecken van Augustijn of andere Patres (die int Latijn alleen geschreven hebben) soude connen onderrichtinghe ende ghenoeghen vinden. (Coornhert 1612, fol. * ijr)

De biograaf legt de nadruk op de theologische motivatie van Coornhert om zich het Latijn eigen te maken. Hij is een snelle leerling, want binnen de kortst mogelijke tijd vertaalt hij klassieke moraalfilosofische geschriften van Cicero, Seneca en Boëthius en andere teksten; deze vertalingen zijn volgens Boomgaert merendeels ongedrukt gebleven. Blijkbaar acht de auteur nu het moment gekomen

om de lezer te laten weten hoe begaafd Dirck Coornhert was en welke kennis en vaardigheden hij in zijn jeugd had opgedaan:

> In sijne jonckheydt heeft hy hem oock geoeffent inde Musijcke ende int Rijmen, hy conde seer meesterlijck spelen op de duytsche Fluyte, oock op de Luyte ende Clavecimbal: van schermen is hy meester gheweest, ende van alle eerlijcke loflijcke ende gheoorlofde consten ende oeffeninghen heeft hy eenigh verstandt ghehadt. (Coornhert 1612, fol. * ijr)

De dichter blijkt dus niet alleen literair en muzikaal geschoold te zijn geweest, maar ook de edele sport van het schermen te hebben beoefend. Het ziet er naar uit dat zijn ouders hem een opvoeding en opleiding hebben gegeven waarbij zowel aandacht bestond voor de oefening van de geest als voor de training van het lichaam. Overigens doet zich hier nog wel een probleem voor, want tot hoever strekt de 'jonckheidt' zich uit? Men kan zich namelijk ook voorstellen dat Coornhert zich de kunst van het schermen, een sport die toch typisch bij het 'hofleven' hoort, eerst eigen heeft gemaakt tijdens zijn verblijf als 'hofmeester' op Batestein.

De biograaf vertelt nu ook iets meer over de persoon Coornhert: tijdens maaltijden was hij een briljant causeur - een gave die hem ongetwijfeld tijdens zijn verblijf aan het grafelijk hof in Vianen te stade is gekomen - die in zijn tafelredes zowel lering als vermaak bood, maar matig was met eten en drinken. Ook wordt het feit geaccentueerd dat de schrijver uiterst economisch met zijn tijd omsprong:

> hy was een vyandt van ledigheydt, sijn ghewoonte was meest s'avondts ten thien uren slapen te gaan, ende wederom smorghens te vier uren op te staan, segghende dat ses uren te slapen meer dan ghenoegh was, ende datmen deur t'langhe slapen het leven vercorte, ende met vroegh opstaan ende waken het corte leven verlengde: [...] hy hieldt den tijdt voor eenen costelijcken schat, ende en versuymde deselve nyet onnuttelijck: (Coornhert 1612, fol. * ijr)

We vernemen ook het een en ander over zijn literaire activiteiten, want hij heeft veel 'fraeye ende constighe rijmeryen, Comedien, Refereynen ende liedekens' gemaakt, waarvan het merendeel net als van de vertalingen, volgens de biograaf, ongedrukt is gebleven. Hij was een liefhebber van de Nederlandse taal en een purist. Tot devies had hij de zinspreuk 'Verkiesen doet verliesen'. [18]

Dan richt de auteur de lens op de maatschappelijke carrière van Coornhert en hij verhaalt hoe deze van zijn pen ging leven, hoewel 'hy daar in nyet gheoeffent en was.' [19] In 1561 werd hij notaris, in januari 1562 secretaris van de stad Haarlem en in maart 1564 secretaris van de burgemeesters van die stad. Door op te merken dat Coornhert niet was opgeleid voor deze functies, accentueert de biograaf nog eens extra diens bijzondere begaafdheid. In zijn nieuwe functie werd hij betrokken bij de politieke ontwikkelingen in Holland

‘in welcke bedieninghe hy veele moeyten ghehadt heeft’. In de jaren 1565 en 1566 heeft hij verscheiden malen contact gehad met Willem van Oranje, de stadhouder van Holland. Omdat ‘inde selve jaren de troublen inde Nederlanden begonsten op te staan’ onderhield hij ook nauwe betrekkingen met Hendrick van Brederode ‘tot voorstandt van s'Landts vryheyt’. Deze, een zoon van Coornherts vroegere werkgever Reynout en bekend geworden als ‘de grote Geus’, was, volgens Boomgaert, een van de aanbieders van ‘de Requeste in April 1566’ aan de landvoogdes in Brussel. [20] De lezer weet nu dat Coornhert al vroeg contacten heeft gehad met Willem van Oranje en dat hij zich vanaf het begin van de onrust in de Nederlanden heeft ingezet voor de zaak van de vrijheid. Deze politieke activiteiten bleken niet ongevaarlijk te zijn, want hij werd, in strijd met de privileges van de stad Haarlem, gearresteerd en in Den Haag gevangen gezet. [21] Zijn leven liep zodanig gevaar dat zijn vrouw

> van sijn uytcomste wanhopende, inde huysen daar de pest was de arme luyden ginck dienen in haer sieckte, op hope vande pest te crijghen, ende by haar man comende, ghesamentlijck daar van te sterven, t'welck Coornhart ghewaar werdende, haar ernstelijck berispt ende verboden heeft, willende datse met hem de uytcomste van God soude verwachten. (Coornhert 1612, fol. * ijv)

Deze anecdote demonstreert de gemoedsrust en het godsvertrouwen van Coornhert die contrasteren met de wanhoop van zijn vrouw, die leidde tot onberaden handelingen. Het verhaaltje is ook een illustratie van de toenmalige opvattingen over de geestkracht van mannen en vrouwen: hij moedig en standvastig, zij wanhopig en onbestendig. [22]

Boomgaert geeft nog een ander exempel van Coornherts onverstoorbaarheid en zijn ongebroken geestkracht in de gevangenis. Dankzij zijn goede verstandhouding met de Procureur Generaal heeft hij

> vercreghen dat hy tot sijn oeffeninghe mocht hebben, penne, inckt ende papier, ende heeft aldaar in gheschrifte ende rijme ghemaeckt de Comedie van *Lief ende Leedt*, *het Lof der ghevanckenis*, seker discours dat hy noemt *Compas der rusten*, ende eenighe andere stichtelijcke tractaten, oock liedekens ende refereynen. (Coornhert 1612, fol. * ijv)

Uiteindelijk weet hij zich tijdens de behandeling van zijn zaak zo goed te verdedigen dat hij voorlopig uit de gevangenis wordt ontslagen en Den Haag krijgt aangewezen als verblijfplaats voor de verdere duur van zijn proces. [23] Hij wordt echter al spoedig gewaarschuwd dat uit Brussel het bevel is gekomen dat hij weer in hechtenis moet worden genomen. Hierop verlaat hij in 't geheim Den Haag en begeeft zich in ballingschap in het land van Kleef ‘alwaar hy sijn cost met plaatsnijden voor hem ende sijn huysghesin heeft moeten winnen’. [24]

Als in 1572 de opstand tegen de tirannie van Alva in Holland succes lijkt te hebben, keert hij terug en wordt benoemd tot secretaris van de Staten van

Holland. [25] Hij zal deze functie maar kort uitoefenen, want met zijn onderzoek - in opdracht van de Staten - naar de wandaden van de troepen van Lumey op het Hollandse platteland en

> door sijn openhertighe oprechtigheydt sich een voorstander van s'Landts middelen, ende teghen de moetwilligheydt van des Graven van Lume [sic] soldaten stellende, (Coornhert 1612, fol. * ijv)

haalt hij zich de haat van Lumey en zijn officieren, 'die doen ter tijdt veele authoriteyt hadden', op de hals en weer is zijn leven in gevaar. Hij voelt er niets voor een martelaar te worden en gaat opnieuw in ballingschap naar Duitsland, terwijl hij Willem van Oranje en de Staten van Holland op de hoogte stelt van de oorzaak van zijn vertrek. Enkele jaren later, als de toestand in Holland onder controle is, keert hij terug en vestigt zich weer in Haarlem om als notaris 'in stilheyt' in zijn bestaan te voorzien; hij ambieert geen publieke functies meer.

Die rust is echter maar schijn want al spoedig zal hij zich als polemist doen gelden. Door 'eenighe te hevighe ende precise yveraars in Schriftuerlijcke twisten gherakende', publiceert hij niet alleen een aantal theologische geschriften, maar disputeert ook, met toestemming van Willem van Oranje en de Staten van Holland, in het openbaar in de Academie te Leiden en op het Hof in Den Haag 'seer vrymoedelijck' met de gereformeerde predikanten over religieuze kwesties. Het debat in Den Haag ging over de Heidelbergse catechismus, 'die in veel Kercken hier te Lande doen ter tijdt gheleert ende gepredickt werde, als oft Evangeli ware'. Coornhert had deze disputatie als het ware uitgelokt met de publicatie in 1582 van *Dolingen des Catechismi* [26], waarin hij zijn bezwaren tegen deze nieuwe calvinistische catechismus uiteenzette, daar 'in doende dat een Christen gheoorloft ende schuldigh is te doen int berispen vande dolinghen diemen inde Kercke siet cruypen'. Het gevolg hiervan was dat hij

> hier om op de Predick-stoelen ende over al gheblameert [gelaakt] ende seer ghecalumnieert [belasterd] gheworden [is]: waar deur den haat van veelen teghens hem verweckt is: ende daar over als andere heeft moeten lijden. Doch heeft hem in alle sulcx seer cloeckmoedigh, wel versekert ende gherust ghetoont, ende is oock stantvastelijck daar by ghebleven. (Coornhert 1612, fol. * ijv)

Blijkbaar riep hij zoveel vijandschap over zich af, dat hij moest verhuizen naar een stad waar de overheid zich niet al te sterk met godsdienstige kwesties bemoeide. Omdat de magistraat van Gouda zich in dit opzicht onpartijdig opstelde, vestigde hij zich tenslotte in deze stad. Ook hier bleef hij publiceren 'bysonderlijck tegen de verdoemelijcke Predestinatie ende Erfsonde', en tegen de opvattingen van Justus Lipsius inzake het doden van ketters.

Bijzondere aandacht wijdt Boomgaert aan de dood van Coornhert. Tijdens het vertalen van Erasmus' *Parafrases* uit het Latijn [27] werd hij ziek en na een ziekbed dat hij 'seer gheduldigh' doorstond, stierf hij op 29 october 1590 'met goet ende volcomen verstandt ende vast betrouwen op God'. Aangezien er echter door 'eenighe nijdighe menschen, hem partijdigh zijnde' allerlei geruchten werden rondgestrooid 'dat hy seer ongheduldigh in sijn sieckte was gheweest', liet de dochter van zijn zuster, die hem verpleegd had, een rapport opmaken door 'Mr.Baudewijn Ronse Doctor inde Medecijnen, die over hem hadde ghegaan, mitsgaders noch acht andere eerlijcke personen, mannen ende vrouwen' die hem dagelijks hadden bezocht. Zij rapporteerden

> dat hy in sijn sieckte seer gheduldigh, stil, ende zedigh gheweest is, met een vast betrouwen op Godt, sprekende seer verstandighe ende stichtighe redenen, daar sy af verwondert waren. (Coornhert 1612, fol. * iijr)

De getuigen verklaarden 'weynigh ghesien te hebben soodanighe goede ghesteltenisse in een mensche die de ure sijns stervens soo naar ghecomen was.' Een van hen, Cornelis Willemsz, notaris en secretaris van de weeskamer, verhaalde hoe hij op 27 oktober, twee dagen voor diens dood, bij Coornhert op bezoek ging en hem aangekleed vond zitten aan het voeteneinde van zijn 'koets-beddeken'. De zieke schrijver zei hem met grote nadruk:

> Ick hebbe van God een ziele ontfanghen, die behoort hem toe, indien ick die besitte als mijn eyghen, so doe ick qualijck: maar besitte ick die als Godes, soo doe ick recht, t'is sijn eyghendom, hy mach die verwerpen oft behouden soo het hem ghelieft, ick heb gheen claghen: maar God is goet, hy doet nyet dan goet, ende en sal mitsdien sijn goet schepsel nyet bederven. (Coornhert 1612, fol. * iijr)

Boomgaert maakt de balans op: Coornherts leven, zijn ziekbed en zijn dood, zijn woorden en zijn werken zijn 'seer clare teeckenen van een waar gheloof in Christum, als mede van oprechte Godsaligheyt'. Hij is in Gouda begraven, op zijn grafsteen leest men het bekende grafdicht van Spiegel:

Nu rust,		*Noch sticht*	
diens lust,	*en t'waer,*	*sijn dicht*	*Hier bleeft:*
en vreucht,	*hoe swaar,*	*geschrijf.*	*God heeft*
was deughd:	*t'oock viel:*	*maar t'lijf*	*de ziel.*
(Coornhert 1612,	fol. * iijr)		

Deze analyse van de tekst maakt duidelijk dat Boomgaert met heel grote stappen door het leven van Coornhert gaat en feiten en gebeurtenissen zodanig selecteert dat hij zijn ideaal beeld kan geven van de bewonderde schrijver en polemist. Ongetwijfeld is Boomgaert, die een groot aantal jaren bevriend is geweest met Coornhert, op de hoogte geweest van veel meer bijzonderheden

uit diens leven; hij vindt het echter niet nodig deze in zijn biografie op te nemen. Zelfs de dood van Coornherts vrouw in 1584 vermeldt hij niet. De vraag is nu welk beeld hij zijn lezers biedt.

In de eerste plaats maakt de biograaf duidelijk dat Coornhert van goede Hollandse afkomst is uit een Amsterdamse koopmansfamilie waar de zaak van de vrijheid hoog in het vaandel stond, want niet alleen Coornhert zelf, maar ook zijn broers hebben hun offers voor de vrijheid van het land gebracht. Met het exempel van de vader en diens motivatie om uit zijn koophandel te treden weet hij duidelijk te maken met welke ethische opvattingen over koopmanschap Coornhert in zijn jeugd werd geconfronteerd.

Voorts demonstreert Boomgaert dat de schrijver bijzonder rijk begaafd was: hij maakte zich het Latijn zeer snel zo goed eigen dat hij in staat was klassieke auteurs te vertalen; hij beheerste, zonder daarvoor te zijn opgeleid, binnen korte tijd het ambt van notaris; hij was in staat zijn gezin te onderhouden dankzij zijn grote grafische vaardigheden.

Ook accentueert de biograaf Coornherts politieke betrouwbaarheid. Deze blijkt uit het feit dat hij, als secretaris van de Haarlemse burgemeesters, op vertrouwelijke politieke missies werd gestuurd en betrekkingen onderhield met Hendrik van Brederode en Willem van Oranje, de leider van de opstand. Boomgaert maakt duidelijk dat aan Coornherts patriottisme niet kan worden getwijfeld; wat zijn tegenstanders hem ook in de schoenen mogen schuiven, de feiten laten zien dat hij aan de goede kant heeft gestaan. Zijn grote verdiensten voor de vaderlandse zaak vallen niet te ontkennen.

Impliciet legt Boomgaert het accent op een aantal karaktereigenschappen van Coornhert: eigenzinnigheid: hij zet, tegen de wil van zijn moeder en de bepalingen in zijn vaders testament, zijn huwelijk door en gaat vervolgens in zijn eigen levensonderhoud voorzien; onverschrokkenheid: in de gevangenis gaat hij onverstoorbaar door met zijn literaire werk, vervalt niet tot wanhoop en weet zich tijdens zijn proces uitstekend te verdedigen; vrijmoedigheid: frank en vrij zal hij de theologische opvattingen, die hij in zijn polemische geschriften formuleert, in het openbaar verdedigen tegen hem vijandig gezinde, calvinistische predikanten; voorzichtigheid: hij is niet bereid zijn leven in de waagschaal te stellen door zich bloot te stellen aan de wraak van de soldaten van Lumey, maar gaat dan liever tijdelijk in ballingschap. Daarnaast doemt uit de biografie als zodanig een beeld op van Coornherts standvastigheid in alle omstandigheden.

Boomgaert weet vooral duidelijk te maken dat Coornhert een strijder is geweest voor tolerantie en geestelijke vrijheid en een tegenstander van elke vorm van gewetensdwang. Zodra deze zaken bedreigd worden, of het nu is door calvinistische predikanten, de Heidelbergse catechismus, door Justus Lipsius of Theodorus Beza, dan polemiseert hij in woord en geschrift.

Tenslotte laat hij zien dat Coornhert in volle gemoedsrust als een goed christen is gestorven. Hij heeft geen onrustig sterfbed gehad en zijn opvat-

tingen niet herroepen. Hij gaf zich in vol vertrouwen aan God over. De opgenomen getuigenverklaringen maken elke twijfel daaraan onmogelijk.

Zo ziet Boomgaert kans om in tweeëneenhalve pagina een overtuigend en consistent portret te schetsen van Coornhert als christen, als patriot en als strijder voor staatkundige en geestelijke vrijheid. De lezer van de fraai vormgegeven biografie moet wel nieuwsgierig worden naar het werk van zo'n indrukwekkend man. En daarmee beantwoordt *Het Leven van D.V. Coornhert* aan zijn doel: een smaakverwekkende inleiding te zijn op het werk van deze strijder voor geestelijke en staatkundige tolerantie.

3. Een biografie van Coornhert uit 1633.

Eenentwintig jaar later, in 1633, verschenen bij de Amsterdamse doopsgezinde boekdrukker Iacob Aertz. Colom [28] *Dieryck Volckertsz. Coornherts Wercken. waer van eenige noyt voor desen gedruct zyn.* [29] Het is een uitgave in drie delen, veel vollediger dan de editie van 1612, maar wel bijzonder slordig verzorgd (Bonger 1978, 393). Colom heeft ook het literaire werk opgenomen, waaronder het *Lied-Boeck*. De uitgave op dat tijdstip van Coornherts werken in zo'n monumentale editie was een bewijs van het veranderde politieke en godsdienstige klimaat in Amsterdam. [30] Want al was Coornhert dan in de ogen van de invloedrijke predikanten van de publieke kerk niet alleen een aartsketter, maar ook de voedsterheer van de remonstranten (Bonger 1978, 390), de dominees waren niet langer bij machte een uitgave van zijn werken tegen te houden. De contra-remonstranten hadden in Amsterdam geen grote politieke invloed meer en daarvan heeft Colom kunnen profiteren.

Het eerste deel van de *Wercken* wordt ingeleid met een levensbeschrijving van elf foliobladzijden, over twee kolommen gedrukt: *Het leven van D.V. Coornhart* gevolgd door 'Eenighe loffelijcke ghetuyghenissen van Dierick Volkaersen Coornhart Amsterdammer, een Licht van sijnen tijd' uit de pennen van o.a. Pontanus, Lipsius, Spiegel en Hugo de Groot. Evenals bij de levensbeschrijving van 1612 is de biograaf anoniem.

Reeds bij eerste lezing blijkt echter dat we te maken hebben met de aan Boomgaert toegeschreven biografie van 1612, zij het dat deze aanzienlijk is uitgebreid, waarschijnlijk door boekdrukker-uitgever Colom zelf, die gebruik heeft gemaakt van stukken uit Coornherts nalatenschap die in het bezit waren van Boomgaert, toen deze in 1626 stierf (Becker 1925, 16-18).

Colom heeft kans gezien de nieuwe tekstgedeelten tamelijk soepel in de bestaande levensbeschrijving te integreren. Een lezer die dit *Leven* voor het eerst onder ogen krijgt, zal niet onmiddellijk vermoeden dat daaronder al een oudere biografie schuilgaat; het zal hem hoogstens opvallen dat sommige stukken tekst verschillen in stijl en toon. De stijl van Boomgaert is compact en pregnant, die van Colom wijdlopig en veel slapper. Coloms omhaal van woor-

den mist dan ook de zeggingskracht van Boomgaerts gedrongen stijl. Bovendien is de toon van Colom vaak agressiever.

De belangrijkste uitbreidingen worden gevormd doordat Colom een aantal officiële stukken van Coornherts hand in het *Leven* heeft opgenomen zoals een 'Waerschouwinghe aenden Prins' uit 1570, een 'Memorie' uit juli 1572 en een brief van 5 mei 1674 met een bijgevoegd *Discours onder verbeteringhe*, een voorstel voor een gezantschap naar de keizer, de keurvorsten en de Duitse rijkssteden om de legitimiteit van de Hollandse opstand uiteen te zetten en hun bemiddeling in te roepen. Ook drukt hij het *Request aen sijne Princelijke Excellentie* uit 1584 af, dat Coornhert schreef na afloop van de voor hem onbevredigend verlopen disputatie in Den Haag over de Heidelbergse catechismus met de gereformeerde theoloog en hoogleraar Adriaen Saravia. Coornhert verzoekt Oranje daarin om de voortzetting van het debat te willen bevorderen en om zijn invloed aan te willen wenden om het verbod van de Staten van Holland aan hem om boeken te publiceren 'op 't stuck van religie' op te heffen (Bonger 1978, 118). Het publiceren van deze stukken heeft mijns inziens vooral tot doel om de nauwe contacten tussen Coornhert en Willem van Oranje nog sterker te benadrukken, waardoor Coornherts betekenis voor Oranje en voor de zaak van de opstand nog meer reliëf krijgt. Dat blijkt al uit de manier waarop de 'waerschouwinghe aenden Prins' wordt ingeleid:

> Alsoo men Coppen [opschriften] uyt Coornherts beschreven memorien vindt, daer in men vint hoe hy van Prins Wilm d'Orangie tot, ende in, syne dienst versocht ende ghebruyckt is gheweest, oock noch uytlandich zijnde, ende hoe sorchvuldich hy der Nederlanden Hoocheydt ende des Oorloghs verlossingh beharticht heeft, eerstelijck blijckende uyt waerschouwinghe aenden Prins [...]. (Coornhert 1633, fol. 1v)

Coornherts patriottisme wordt nogmaals geaccentueerd als het reeds genoemde 'Discours onder verbeteringhe' aan de orde wordt gesteld:

> Anno 1574. Coornhert willigh ballingh zijnde, vindtmen synen Patriotschen voorslagh om al de groote Potentaten inde Christenheydt te doen gheloven dat de kantingh [verzet] der Geunieerde Provincien teghen den Coningh van Spangien ende Duc d'Alba gheen rebellie, noch uyt Heeromnes [gepeupel] beeldtstorminghe ontstondt, maer uyt Suveraine macht tot scherm der landen Hoogheydt, rechten, ende Conscientie vryheydt. (Coornhert 1633, fol. 2r)

De nieuwe biograaf Colom voegt bovendien nog verschillende aantekeningen en commentaren in de marge toe, die een nog grotere daadwerkelijke betrokkenheid van Coornhert bij de opstand en invloed op de gang van zaken suggereren dan deze al had. Zo veronderstelt Colom dat Coornhert misschien wel aan Hendrick van Brederode heeft geadviseerd om in 1566 zelf het smeekschrift der edelen aan de hertogin van Parma aan te bieden. Ook gaat hij

ervan uit dat het *Discours onder verbeteringhe* rechtstreeks heeft geleid tot de vredesonderhandelingen van 1579 in Keulen. Becker en anderen hebben een aantal van deze 'marginale' suggesties naar het rijk der fabelen verwezen (Becker 1925, 15-16).

Het staat voor Colom dan ook als een paal boven water dat Coornherts intelligentie en zijn betrouwbaarheid ertoe hebben geleid dat de Prins hem heeft aanbevolen voor de post van secretaris van de Staten van Holland:

> Deses Korenherts versmitste [schrandere] hersenen, ende onfaylbare ghetrouwicheydt heeft Prins Wilm, buyten alle twijffel, erkent ende de Staten van Hollandt gherecommandeert, eer hy tot sulcken eerlijcken als vertrouden staet van der H.H. Staten van Hollandts Secretarius te worden, ghecomen is. (Coornhert 1633, fol. 1v)

Op deze wijze wordt met nog meer nadruk dan in de eerdere biografie van Boomgaert beklemtoond welk een belangrijke positie Coornhert, 'desen dapperen voorstander van Waerheydt ende Vryheydt' in de strijd om de vrijheid heeft gehad en dat hij daarbij hij het volle vertrouwen genoot van de leider van de opstand, Willem van Oranje.

Waar Colom naar toe wil, wordt echter pas duidelijk als hij, naar aanleiding van de disputaties over de Heidelbergse catechismus, Coornherts theologische opvattingen aan de orde stelt, die haaks staan op die van de calvinisten. Hij neemt aan - blijkbaar durft hij het niet met absolute zekerheid te stellen - dat Coornhert ook in dit opzicht de bescherming genoot van Willem van Oranje omdat hun beider opvattingen inzake kerkelijke politiek en de verhouding tussen kerk en staat overeenkwamen:

> Soo is oock wel te gheloven dat Coornhert, als een vande schranderste verstanden syns tijts, van Prins Wilm doorgaens, tot des ghemenen Landts beste, de handt boven 't Hooft is ghehouden gheweest, om alsoo de Roomsche, Lutherse, ende Calvinische Politycken tot een wel bedaerde humeur ende claer onderscheydt tusschen 't Politicq ende Kerckelick, door syn Schriften te beweghen [...]. (Coornhert 1633, 4v)

Colom moet echter constateren dat Coornherts ideeën geen weerklank opriepen, maar uitliepen op heftige bestrijding van de kant van de calvinistische predikanten. En dan zien we het karakter van de biografie veranderen. Coloms beschrijving loopt uit op een felle aanval op de onverdraagzaamheid en de gewetensdwang van de calvinisten met hun 'verdoemelijcke Predestinatie ende Erf-sonde'. De levensbeschrijving verandert als het ware in een actueel politiek pamflet met een sterk polemisch karakter waarbij het gaat om de tegenstellingen tussen remonstranten en contra-remonstranten anno 1633. Voor de remonstranten is Coornhert, aldus Colom, het lichtende voorbeeld, want men moet constateren

> dat niemandt teghen den Conscientie-dwangh ende voor de alghemene Vryheyt der Landen, midtsgaders tot weringh van Kercken-scheuringh heylsamer, heftigher ofte deftigher [verstandiger], met waerheydts macht in die tyden gheschreven heeft [...] als Coornhert, zijnde syne Insichten in desen 't eenighe middel om de gheheele Christenrijcksche Politique ende Kerckelijcke regheringhe in rust ende vrede te brenghen. Want het hooft-stuck der Christelijcker Religie is Vrede ende Eenicheydt, ende ten is niet wel moghelijck dat die blyven, ten sy men soo weynich poincten bepale alsmen can, ende in vele dinghen 't oordeel Vry late [...] (Coornhert 1633, fol. 4r)

Als Colom dit schrijft, heeft hij al een directe verbinding gelegd tussen Coornherts opvattingen en die van de remonstranten. Hij vertelt namelijk dat Jacobus Arminius, ‘een vande edelste verstanden onder de Theologanten’, indertijd in opdracht van zijn kerkeraad Coornherts geschriften moest onderzoeken op hun theologische dwalingen om die vervolgens te weerleggen. Arminius verklaarde echter

> dat hy Coornherts argumenten bundigher [juister] vondt dan dat de selve lichtelijck met Schriftuerelijcke argumenten souden connen van hem oft andre wederleyt worden. (Coornhert 1633, 4v)

De biograaf suggereert vervolgens dat het niet onmogelijk is dat deze studie van Coornherts geschriften Arminius ‘d'eerste oorsaeck van nadencken ghegeven heeft in die materie’. [31] Het ijveren van Coornhert, die elke dwang afwees, vrijheid van godsdienst voorstond en al vroegtijdig heeft gewezen op het gevaar van de calvinistische scherpslijperij heeft er, aldus Colom, toe geleid

> dat de beste Politici ende ghetrouste voorstanders des Vaderlandts in Hollandt minder als in eenighe andre Provincien tot Religions dwangh verstaen [besluiten], hoe seer oock d'onrustighe Predicanten, haer daer toe poghen aen te hitsen. (Coornhert 1633, fol. 5r)

Veel ervaren politieke gezagsdragers in Holland beschouwen het calvinistische drijven dan ook als niet minder - en hier begint de auteur te schelden - dan

> een Pestelentiael vergift in 's Landts welvaren, ende voor de Conscientie den oprechten waerheyts moordt priem. (Coornhert 1633, fol. 5r)

Colom betoogt dat in de tijd van Leicester fanatieke calvinisten hebben geprobeerd een grote invloed in de gewestelijke en stedelijke regeringen te krijgen en hij citeert een scherpe terechtwijzing van Oldenbarnevelt uit 1587 aan afgevaardigden van de Noord- en Zuidhollandse synode die hun bezorgdheid kwamen uitspreken over de vijandige politiek van de Staten van Holland tegenover Leicester. Daarnaast neemt hij een ‘onaangenaam schriftelijk antwoord’ (Den Tex 1960, 398) aan de heren predikanten over deze zaak, dat van de kant van Oldenbarnevelt en de Staten van Holland kwam, in zijn geheel op; het

duikt als een soort *corpus alienum* in Coornherts levensverhaal op. Hier is de biograaf heel duidelijk op de eigentijdse polemische toer, want de genoemde kwestie heeft niets met het leven van Coornhert te maken al heeft de zaak zich wel afgespeeld tijdens diens leven. Colom herinnert vervolgens aan verschillende botsingen tussen stedelijke of gewestelijke magistraten en calvinistische predikanten, waarbij de laatsten zich te buiten gingen aan 'vuyl Smoutighe Predicatien ende Invectiven [...] teghen de Magistraten' (Coornhert 1633, fol. 5v), een actuele verwijzing naar de opruiende preken van de, dankzij Vondels hekelpen, negatief bekend gebleven dominee Adriaen Smout in Amsterdam. [32] Colom komt tot de conclusie dat het

> voor ditmael ghenoech [sal] zijn uyt alle de voorghestelde tijdtmonsterkens te betoonen dat Coornharts haters hem tot gheen valsch Propheet hebben willen maecken, hy voorsegghende aen syn Lieve Vaderlandt 't onheyl van Conscientie-dwangh te schuylen onder de Calvinische Leere [...]. (Coornhert 1633, fol. 5v)

De biograaf meent dat er dan ook alle reden is om God te danken dat hij 'dese Landen' een man als Dirck Volkertszoon heeft geschonken, die in zijn belangrijke boeken en geschriften 'sonder schroom, met de onbeschroomde waerheyt voor de ware vryheydt van syne vrye Vaderlandt ende bedwonghen Conscientien' pleitte. Hij leefde tussen de 'twist-suchtighe roock-maeckers' en werkte in een tijd 'doen alle man meende dat hy als eenen versuften fantast raes-kalde' (Coornhert 1633, fol. 6r), omdat het onwaarschijnlijk leek dat de calvinisten, die zelf zoveel geleden hadden om hun overtuiging, zelf ooit gewetensdwang zouden toepassen. Colom legt uit waarom hij Coornherts theologische standpunten zo heeft geaccentueerd:

> So zijn dese dingen dan, tot waerschou vande nasaten, ter eeuwiger memorie des memorabelen mans in 't verhael syns levens ten thoon ghesteldt. Niet min ist selve oock insonderheyt dienstigh tot Amsterdamsche pronck, hy een welgheboren Amsterdammer zijnde. (Coornhert 1633, fol. 6r)

Amsterdam mag er, volgens Colom, trots op zijn dat Coornhert in die stad geboren is. Omgekeerd, denkt hij, zou Coornhert nu, als echte Amsterdammer, bijzonder verheugd zijn geweest over de ontwikkelingen in Amsterdam, waardoor het 'alder ghevaerlijckste onheyl op't aldergheluckighst in eenen gewensten Politicquen ende Kerckelijcken vasten staet ghebracht is' (Coornhert 1633, fol. 6r). Een duidelijke verwijzing naar de actualiteit van de strijd tussen de Amsterdamse rekkelijke magistraat en de contra-remonstrantse kerkeraad tussen 1626 en 1631 waarbij de kerkeraad ten slotte het onderspit dolf, de meest fanatieke predikanten Smout en Cloppenburch uit de stad werden verbannen en de remonstranten vrijheid van godsdienst kregen (Brugmans 1973, 3, 39-44).

Hiermee is de inbreng van Colom voltooid. De levensbeschrijving vervolgt met Boomgaerts relaas van de ziekte en de dood van Coornhert en de daarop volgende perikelen en sluit dan af met het reeds eerder geciteerde grafschrift van Spiegel. Daarna volgen de ‘loffelijcke ghetuighenissen’ van enkele uitgelezen personen. In deze citaten wordt vooral de nadruk gelegd op Coornhert als godsdienstig denker en zoeker naar de ‘Godsaligheydt ende waerheydt’ en gewezen op het belang van zijn geschriften. De reeks eindigt met een citaat uit een brief van 31 december 1631 - dus van zeer recente datum - van Hugo de Groot, waarin deze zegt

> ick hoope de wercken van dat cloeck verstant (Coornhert) niet onnut en sullen zijn, om eenige niet al te verre ingenomene te brengen tot meerder vrede lust ende tot bevordring van de saken waer inne eygentlijck de Christelijcke religie bestaet. (Coornhert 1633, fol. 7v)

Gezien het grote gezag dat Hugo de Groot genoot in remonstrantse en andere ‘rekkelijke’ kringen, had de uitgever zich geen betere reclame voor Coornherts *Wercken* kunnen wensen.

We hebben kunnen constateren dat Boomgaerts Coornhert-biografie in de handen van Colom een heel andere tekst is geworden. Coornhert heeft, vooral door de opgenomen stukken van zijn eigen hand, nog meer reliëf gekregen als vertrouweling van Willem van Oranje, als strijder voor 's lands vrijheid en als bestrijder van calvinistische gewetensdwang. Dit wordt nog geaccentueerd door de manier waarop Colom de ingevoegde teksten van Coornhert introduceert en becommentariëert, het laatste vaak ook nog *in margine*. Die ‘kanttekeningen’ zullen de biografie in de ogen van veel lezers een nog grotere geloofwaardigheid geven. Coloms bespreking van Coornherts theologische opvattingen en de bestrijding daarvan door de calvinisten evenals het verband dat hij legt tussen Coornhert en de remonstranten, waarmee hij van Coornhert een remonstrant *avant la lettre* maakt, leiden ertoe dat de biografie wordt geactualiseerd en een polemisch karakter krijgt.

Coloms *Het leven van D.V. Coornhart* is daarmee niet alleen een biografie van een bewonderd schrijver, maar ook een actueel politiek pamflet dat op scherpe, agressieve wijze het drijven van de contra-remonstranten aanvalt. Door Coornhert in het licht van de politiek-godsdienstige ontwikkelingen als het ware de profetenmantel om te hangen, zal hij ongetwijfeld de nieuwsgierigheid van een remonstrants gekleurd lezerspubliek naar diens werk hebben aangewakkerd. Coloms biografie kan daarmee uitstekend dienen als smaakmaker voor de nieuwe driedelige editie van Coornherts *Wercken* die het van een rekkelijk, libertijns gericht publiek zal moeten hebben. Bovendien sluit Coloms levensbeschrijving uitstekend aan bij de boodschap van de titelgravure van de *Wercken*. Wij zien Coornhert daarop in gezelschap van de Waarheid. Deze wordt afgebeeld in de gedaante van een vrouw met een stralende zon om haar hoofd, een boek en een palmtak; zij draagt een versleten kleed, als symbool voor het feit

dat zij bij de meeste mensen weinig achting geniet (Gelderblom 1984, 150). Coornhert heeft als attributen een passer en een verrekijker ten teken dat de waarheid bij hem in goede handen is. Zowel de titelgravure als de levensbeschrijving dienen ertoe een lezerspubliek te prikkelen tot de studie van het werk van Dirck Volckertszoon Coornhert, het 'Licht van sijnen tijdt'. Dat de biografie van Boomgaert er in de bewerking van Colom vanuit esthetisch oogpunt in alle opzichten op is achteruit gegaan, is natuurlijk een heel andere zaak.

4. Slot

Als we, na deze analyse, de beide Coornhert-biografieën toetsen aan de door mij in de inleiding genoemde kenmerken van de zeventiende-eeuwse schrijversbiografie, moeten we concluderen dat de beide *Levens* daaraan eigenlijk niet voldoen. Aan Coornherts literaire oeuvre, toch het belangrijkste criterium in een levensbeschrijving van een dichter, wordt vrijwel geen aandacht geschonken. Boomgaert noemt enkele genres die hij heeft beoefend evenals een paar titels. Hij wijst ook op de vertalingen. Allemaal werk uit de eerste helft van Coornherts leven. Literaire geschriften uit de latere jaren blijven buiten beschouwing. Zelfs een belangrijk werk als *Zedekunst dat is wellevenskunste* blijft ongenoemd. We mogen hieruit concluderen dat het literaire werk voor Boomgaert niet zo belangrijk was. Het belang van Coornhert school voor hem in de eerste plaats in diens polemisch-theologische schrifturen waarin hij zijn tolerante opvattingen zeer principieel uiteenzet.

Voor Colom geldt in principe hetzelfde. Hoewel hij in de editie van de *Wercken* ook de literaire en de moraalfilosofische geschriften opneemt, schenkt hij daar in zijn omwerking van Boomgaerts *Het Leven van D.V. Coornhert* geen enkele aandacht aan. Hij voegt geen nieuwe elementen toe aan Coornherts schrijversleven, maar legt wel een duidelijke verbinding tussen diens denkbeelden en de opvattingen van de remonstranten. Colom doet dit ongetwijfeld met het oog op het geïntendeerde lezerspubliek van de *Wercken*.

Ook in de opgenomen citaten van prominente tijdgenoten ligt het accent op Coornherts theologische werken, alleen in het 'ghetuyghenis' van Justus Lipsius vinden we een verwijzing naar de *Zedekunst*.

De beide biografen presenteren Coornherts leven niet als een schrijversleven. Zij geven een beeld van zijn publieke leven met het doel om te laten zien dat de schrijver in politiek opzicht volstrekt betrouwbaar was en in de strijd voor de vrijheid vanaf het begin aan de goede kant heeft gestaan. Ook laten zij hem zien als een man van karakter die de deugd der 'standvastigheid' zijn gehele leven heeft beoefend. Tegen deze achtergrond plaatsen zij de christen-schrijver Coornhert en accentueren zij zijn strijd voor religieuze tolerantie en zijn afwijzen van elke vorm van gewetensdwang en van theologische dogma's en opvattingen die in strijd zijn met de 'waarheid'. Daarin ligt zijn actualiteit,

ook voor nieuwe generaties lezers die moeten worden opgewekt tot het bestuderen van zijn werk. Aan het slot van de 'Voor-reden aen den bescheyden Leser' [33] spoort Boomgaert deze lezers hiertoe aan:

> Daaromme godvruchtige Leser oordeelt recht van deses vromen mans arbeydt, u ende allen God-lievende ten besten ghedaan, leest sijne schriften soo ghy de uwe ghelesen wilt hebben, sonder voor-oordeel, inde vreese des Heeren, beproeftse op den toetzsteen der H. Schrifturen, ende wat daar goets in is ghebruyckt tot uwer verbeteringhe. (Coornhert 1612, fol. * Vv)

Literatuur

Bartelink 1984:
G.J.M. Bartelink, ‘De oudchristelijke biografie en haar lezers’. In: *Lampas*17 (1984); p. 381-400.
Becker 1925:
B. Becker, ‘“Het Leven van D.V. Coornhert” und seine Verfasser’. In: *Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde.* Verzameld en uitgegeven door P.J. Blok en N. Japikse. Zesde Reeks, Deel 2. 's-Gravenhage, p. 1-18.
Becker 1928:
Bruno Becker (ed.), *Bronnen tot de kennis van het leven en de werken van D.V. Coornhert.* 's-Gravenhage. Rijks Geschiedkundige Publicatiën. Kleine serie Nr 25.
Berkvens 1989:
Christiane Berkvens-Stevelinck, ‘Coornhert, een eigenzinnig theoloog’. In: H. Bonger e.a. (red.) *Dirck Volckertszoon Coornhert.* Dwars maar recht. Zutphen; p. 18-31.
Bibliotheca Belgica 1964-1970:
Bibliotheca Belgica. Bibliographie générale des Pays-Bas. Fondée par Ferdinand van der Haeghen. Reéditée sous la direction de Marie-Thérèse Lenger. Bruxelles. 6 tomes.
Bonger, 1978:
H. Bonger, *Leven en werk van D.V. Coornhert.* Amsterdam.
Bonger 1989:
H. Bonger, ‘Prins Willem van Oranje en Coornhert’. In: H. Bonger e.a. (red.), *Dirck Volckertszoon Coornhert*. Dwars maar recht. Zutphen; p. 44-59.
Bostoen 1989:
Karel Bostoen, ‘Vondel contra Smout. De calvinistische predikant Smout in Vondels hekeldichten’. In: *Literatuur* 6 (1989); p. 199-209.
Brandt 1866:
G. Brandt, *Leven van Vondel*. Met eene inleiding en aanteekeningen voorzien door Eelco Verwijs. Leeuwarden.
Brandt 1874:
Geeraerdt Brandt, *Het leeven van P.C. Hooft en de Lijkreeden.* Met inleiding en aanteekeningen door J.C. Matthes. Groningen.
Brandt 1 1932:
Geeraardt Brandt, *Het leven van Pieter Corn. Hooft en de Lykreeden.* Uitgegeven door P. Leendertz Jr. 's-Gravenhage.
Brandt 2 1932:
Geeraardt Brandt, *Het leven van Joost van den Vondel.* Uitgegeven door P. Leendertz Jr. 's-Gravenhage.

Brandt 1986:
Geeraardt Brandt, *Het leven van Joost van den Vondel.* Bewerking: Marieke M. van Oostrom en Maria A. Schenkeveld-Van der Dussen. Amsterdam.
Bredero 1986:
G.A. Bredero, *Verspreid werk*. Verzameld en toegelicht door G. Stuiveling. Voltooid door B.C. Damsteegt. Leiden.
Brugmans 1973:
H. Brugmans, *Geschiedenis van Amsterdam*. Deel 3 'Bloeitijd' 1621-1697. Tweede, herziene en bijgewerkte druk door I.J. Brugmans. Utrecht/Amsterdam.
Bijl 1978:
Simon Willem Bijl, *Erasmus in het Nederlands tot 1617*. Nieuwkoop. Bibliotheca Bibliographica Neerlandica 10.
Clifford 1962:
James L. Clifford (ed.), *Biography as an art*. Selected criticism 1560-1960. London etc.
Cochrane 1981:
Eric Cochrane, *Historians and historiography in the Italian renaissance.* Chicago & London.
Coornhert 1612:
Dirck Volckaerts Coornhert, *Wercken. Handelende van Schriftuerlijcke ende veel leerlijcke saken, seer stichtelijck ende dienstigh voor alle liefhebbers der waarheyt.*Gouda, Jaspar Tournay. Sign. UBVU 112.
Coornhert 1633:
Dieryck Volckertsz. Coornhert, *Wercken. waer van eenige noyt voor desen gedruct zyn.* 3 dln. Amsterdam, Iacob Aertsz. Colom. Sign. UBVU XI 05155.
Coornhert 1942:
D.V. Coornhert, *Zedekunst dat is wellevenskunste vermids waarheyds kennisse vanden mensche, vande zonden ende vande dueghden nu alder eerst beschreven int Neerlandsch.* Uitgegeven en van aanteekeningen voorzien door B. Becker. Leiden. Leidse drukken en herdrukken. Groote reeks, deel 3.
Coornhert 1969:
Dirck Volckertsz Coornhert, *De Coopman aanwysende d'oprechte conste om Christelyck ende met eenen gelycken moede in't winnen ende verliesen coophandel te dryven.* Verkort en ingeleid door S. van der Woude. Z.pl.
Duits 1989:
H. Duits, 'Een "leesweerdich bouck". Enkele reacties op Hoofts *Henrik de Gróte*.' In: E.K. Grootes en J. den Haan (red.), *Geschiedenis godsdienst letterkunde*. Opstellen aangeboden aan dr. S.B.J. Zilverberg ter gelegenheid van zijn afscheid van de Universiteit van Amsterdam. Roden; p. 109-114.
Fontijn 1992:
Jan Fontijn, *De Nederlandse schrijversbiografie*. Utrecht.

Fraser 1984:
Antonia Fraser, *The weaker vessel*. London.
Geerebaert 1924:
A. Geerebaert S.I., *Lijst van de gedrukte Nederlandsche vertalingen der oude Grieksche en Latijnsche Schrijvers*. Gent.
Gelderblom 1984:
A.J. Gelderblom, 'Een ereplaats voor een versleten jurk; de interpretatie van de titelgravure in Coornherts *Wercken* van 1630'. In: Herman Vekeman, Justus Müller Hofstede, *Wort und Bild in der niederländischen Kunst und Literatur des 16. und 17. Jahrhunderts*. Erfstadt; p. 145-150.
Van Heel 1951:
Pater Dalmatius van Heel, *De Goudse drukkers en hun uitgaven*. 6 dln. Gouda. (In stencilvorm uitgegeven)
Maclean 1980:
The renaissance notion of woman. A study in the fortunes of scholasticism and medical science in European intellectual life. Cambridge.
Madelénat 1984:
Daniel Madelénat, *La biographie*. Paris.
Miedema 1984:
Hessel Miedema, *Karel van Manders Leven der moderne, oft dees-tijtsche doorluchtighe Italiaensche schilders en hun bron.* Een vergelijking tussen Van Mander en Vasari. Alphen aan den Rijn.
Nadel 1984:
Ira Bruce Nadel, *Biography. Fiction, fact and form.* London and Basingstoke.
NNBW 1911-1937:
Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Onder redactie van P.C. Molhuysen, P.J. Blok e.a. Leiden. 10 dln.
Romein 1946:
Jan Romein, *De biografie*. Een inleiding. Amsterdam.
Russell 1973:
D.A. Russell, *Plutarch*. London.
Stauffer 1930:
Donald A. Stauffer, *English biography before 1700*. Cambridge Mass.
Den Tex 1960:
J. den Tex, *Oldenbarnevelt I. Opgang 1547-1588.* Haarlem.
Van Tricht 1980:
Het leven van P.C. Hooft. 's-Gravenhage.
Veldman 1977:
Ilja M. Veldman, *Maarten van Heemskerck and Dutch humanism in the sixteenth century.* Translated from the Dutch by Michael Hoyle. Amsterdam; p. 53-93.

Veldman 1986:
Ilja M. Veldman, *Leerrijke reeksen van Maarten van Heemskerck*. 's-Gravenhage/Haarlem.
Veldman 1989:
Ilja M. Veldman, 'Coornhert en de prentkunst'. In: H. Bonger e.a. (red.),*Dirck Volckertszoon Coornhert*. Dwars maar recht. Zutphen; p. 115-143.
Veldman 1990:
Ilja M. Veldman, *De Wereld tussen Goed en Kwaad.* Late prenten van Coornhert. 'S-Gravenhage.
Vondel 1650:
Joost van den Vondel, *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste*. In: id.,*Poëtologisch proza.* Verzameld, ingeleid en toegelicht door Lieven Rens. Zutphen, z.j. Klassiek Letterkundig Pantheon 221; p. 70-81.
Weiss 1981:
James Michael Weiss, 'The six lives of Rudolph Agricola: Forms and functions of the humanist biography'. In: *Humanistica Lovaniensia.* Journal of neo-latin studies 31 (1981); p. 19-39.
Witstein 1969:
S.F. Witstein, *Funeraire poëzie in de nederlandse renaissance*. Enkele funeraire gedichten van Heinsius, Hooft, Huygens en Vondel bezien tegen de achtergrond van de theorie betreffende het genre. Assen.
IJzewijn 1983:
Jozef IJzewijn, 'Die humanistische Biographie'. In: August Buck (herausg.), *Biographie und Autobiographie in der Renaissance*. Arbeitsgespräch in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel vom 1. bis 3. November 1982. Vorträge herausgegeben von August Buck. Wiesbaden. Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung; p. 1-20.

Eindnoten:

* Dit artikel is een omwerking van het openingscollege van het studiejaar 1991-1992 van de studierichting Nederlandse taal- en letterkunde van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Ik dank Marijke Spies voor haar commentaar bij een eerdere versie van dit artikel.

1 Francis Bacon onderscheidt in *De Augmentis Scientiarum* (1623) binnen de geschiedschrijving drie genres: 'Just history is of three kinds, with regard to the three objects it designs to represent; which are either a portion of time, a memorable person, or an illustrious action. The first kind we call writing annals or chronicles; the second, lives; and the third, narratives or relations' (Geciteerd naar Clifford 1962, 7). Zestig jaar later maakt John Dryden in *The life of Plutarch* (1683) dezelfde driedeling en behandelt de biografie ook als een subgenre van de historiografie (Clifford 1962, 17). Hieruit blijkt dat de opvatting over de biografie in de zeventiende eeuw fundamenteel verschilt van die in de oudheid, toen een *vita* voornamelijk literaire doeleinden diende en meer tot het domein van de literatuur dan van de historiografie behoorde. (Bartelink 1984, 382)

2 Voor de ontwikkeling van de biografie in Italië tijdens de renaissance vgl. Cochrane 1981, 393-422.

3 Daniel Madélenat onderscheidt in zijn studie *La biographie* drie paradigmata in de geschiedenis van de biografie: het klassieke, het romantische en het moderne. Het klassieke, dat in de klassieke oudheid begint, loopt door tot in de achttiende eeuw (Madélenat 1984, 34). Binnen zo'n paradigma liggen de uitgangspunten met betrekking tot de vorm, de inhoud en de doelstelling van de biografie min of meer vast.

4 *T'leven der doorlvchtige Griecken ende Romeynen, tegen elck anderen vergeleken door Plutarchus van Chaeronea. Wt de Griecsche sprake overgeset door M. Iaques Amyot, [...]. Mitsgaders het leven van Hannibal, Scipio den Africaen, uyt het Latyn verfranscht by Carolus Clusius. Voorder het leven van Epaminondas, Philippus van Macedonien, Dionysius den ouden, (Tyran van Sicilien) Augustus Caesar, Plutarchus ende Seneca: Ende noch het leven vande negen treffelijcke krijgs-oversten, beschreven door Aemilius Probus. Met een cort begrijp op elcx leven: leeringen op de kant, chronijck ende leer-registers: alles versamelt ende uytgegeven by S.G.S. Te samen van nieus tot gemeen nut verduyscht door A.V.Z.V.N. ende ten deele by eenen anderen beminder*. Tot Leyden, By Ian Paedts Iacobs. ende Ian Bouwensz. [...]. 1603. In 1644 verscheen een herdruk van deze editie waarvan het*impressum* luidt: Tot Delft. By Adriaen Gerritsen van Beyeren, ende Felix van Sambrix, ende tot Wtrecht, by David van Hoogenhuysen, in Compagnie, Anno 1644. Vgl. Geerebaert 1924, 67.

5 Ira Bruce Nadel laat zien dat in Engeland de invloed van Plutarchus tot diep in de negentiende eeuw voortduurde. Zonder het voorbeeld van diens Βιοι παραλληοι is de bloei van de victoriaanse biografie ondenkbaar. (Nadel 1984, 15-21)

6 Adriaen van Blijenburgh schrijft als reactie op de ontvangst van *Henrik de Gróte* aan Hooft dat deze 'met redenen den Nederlantschen Amiot mach genoemt werden' (Duits 1989, 110). Volgens Van Tricht kende Hooft Plutarchus vooral door Montaignes tussenkomst (Van Tricht 1980, 42). Vondel raadt de aankomende dichters in zijn *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste* aan om naast moraalfilosofische geschriften van Cicero, Seneca en Plutarchus ook diens levens 'der doorluchtige mannen' te lezen en te herlezen (Vondel 1650, 75).

7 *Het Schilder-boeck waer in voor eerst de leerlustighe Iueght den grondt der edel vry Schilderconst in verscheyden deelen wort voorghedraghen Daer nae in dry deelen t'leuen der vermaerde doorluchtighe schilders des ouden, en nieuwen tyds Eyntlyck d'wtlegghinghe op den Metamorphoseon Pub. Ouidij Nasonis Oock daerbeneffens wtbeeldinghe der figueren Alles dienstich en nut den schilders constbeminders en dichters oock allen staten van menschen Door Carel van Mander schilder.* Voor Paschier van Wesbvsch boeckvercooper Tot Haerlem 1604.

8 Romein ging er van uit dat het door hem nog op naam van Bredero gestelde, maar intussen door Stuiveling aan Karel van Mander Jr toegewezen (Bredero 1986, 312) *'t Geslacht, de geboorteplaets, tydt, leven ende wercken van Karel van Mander* (1616) de eerste afzonderlijke schrijversbiografie was, die in 1630 [moet zijn 1633 H.D.] gevolgd werd door het *Leven van Coornhert*. De Coornhert-biografie van 1612 is Romein blijkbaar ontgaan. Romein vraagt zich naar aanleiding van deze twee levensbeschrijvingen af of het toeval of meer was dat de eerste biografieën in de Republiek zijn gewijd aan een schilder en een 'libertijn', de stichter van 'onze traditie van strijdbare verdraagzaamheid' (Romein 1946, 70). Het lijkt me dat Romein bij deze vraagstelling de factor uitgeverspolitiek buiten beschouwing heeft gelaten.

9 Op Hoofts *Henrik de Gróte* hoop ik elders terug te komen.

10 Fontijn wijst erop dat er überhaupt nauwelijks onderzoek is gedaan naar de Nederlandse schrijversbiografie. (Fontijn 1992, 8)

11 Brandt 1 1932, Brandt 2 1932.

12 Jasper Tournay vestigde zich in 1585 als drukker in Gouda. Hij schijnt goede relaties te hebben gehad met Coornhert van wie hij verschillende werken uitgaf. Een groot deel van zijn fonds is gewijd aan theologische vraagstukken. (Van Heel 1951, 3, 1-2)

13 Het *impressum* luidt: Ghedruckt ter Goude, by Jaspar Tournay. Anno 1612. Ik raadpleegde het exemplaar in de VU bibliotheek, sign. 112.

14 Cornelis Adriaensz Boomgaert (1558-1626) was bevriend met Coornhert en Spiegel; vanaf 1578 stond hij in briefwisseling met de eerste. Hij is vermoedelijk ook de ontwerper geweest van Coornherts *Brieven-boeck* (1626), dat bij Colom in Amsterdam verscheen. Over hem: M. Boas in *NNBW* 7, kol. 169-170.

15 Neeltje Simonsdochter was twaalf jaar ouder dan Coornhert. Hij was zeventien en zij negenentwintig toen zij trouwden. Het huwelijk vond eind 1539, na de dood van Coornherts vader, plaats. Zijn vader had testamentair bepaald dat hij onterfd zou worden als het huwelijk door ging (Bonger 1978, 23). Welke bezwaren de moeder, en ook de vader toen hij nog leefde, tegen het huwelijk hadden, is niet bekend. Vonden zij Neeltje misschien te oud voor hun zoon

of te onbemiddeld, waardoor zij geen bruidsschat kon meebrengen? Het laatste zou overigens strijdig zijn met vader Coornherts opvattingen.

16 Anna, de zuster van Neeltje Simonsdochter, was de maîtresse van graaf Reinoud III van Brederode. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat Coornhert via deze relatie in dienst is gekomen van de graaf op diens kasteel Batestein in Vianen waar hij resideerde.

17 Over Coornherts vaardigheden in de prentkunst zie: Veldman 1977, Veldman 1986 en Veldman 1989.

18 Bonger wijst erop dat de zinspreuk, die hij heeft gekozen in verband met zijn besluit om met Neeltje Simonsdochter te trouwen, ook een meer algemene betekenis heeft (Bonger 1978, 23). In zijn latere leven neemt Coornhert de zinspreuk 'Weet of rust' als zijn motto. (Bonger 1978, 119)

19 Ook dit was een bewijs van zijn ongewoon talent, want gewoonlijk kon iemand die niet gestudeerd had dit ambt niet uitoefenen (Bonger 1978, 35). Op 13 november 1561 legde Coornhert voor het Hof van Holland de eed als notaris af. (Becker 1928, 13)

20 Volgens Bonger wordt Coornhert de tussenpersoon tussen Oranje, het stadsbestuur van Haarlem en Hendrik van Brederode. Het is zijn taak de doldrieste 'grote Geus' te matigen. Zo moet Coornhert hem ervan afbrengen om adhesie te betuigen met het Smeekschrift der edelen. Hij heeft kans gezien de eigengereide graaf redelijk te matigen, zodat deze niet langer als een olifant door Oranjes porseleinkast liep (Bonger 1989, 45). Het is in dit verband opmerkelijk dat we in de Coornhert-biografie van 1633 in de marge de suggestie lezen 'Oft Coornhert gheen raetghever is gevveest dat Brederode 'tRequest aen de Hertoginne van Parma selfs soude overleveren, staet te bedencken.' (Coornhert 1633, fol. 1v)

21 De arrestatie vond plaats op 14 september 1567.

22 In Thomas Wilsons *The Arte of Rhetorique* (1553) lezen we: 'To be born a manchild, declares a courage, gravity, and constancy. To be born a woman, declares weakness of spirit, neshness of body, and fickleness of mind.' (Geciteerd naar Clifford 1962, 5). Vgl. hierover eveneens Fraser 1984, 1-6: 'Prologue: How Weak?'. Ook: Maclean 1980, 42.

23 In feite werd hem toegestaan zich overdag vrij binnen Den Haag te bewegen, de nachten moest hij echter in de gevangenis doorbrengen (Bonger 1978, 55).

24 Over Coornherts activiteiten als 'plaatsnijder' tijdens zijn ballingschap vgl. Veldman 1989, 134-143 en Veldman 1990, 17-23.

25 Tijdens de Statenvergadering van 31 augustus en 1 september 1572 te Haarlem wordt hij op advies van Willem van Oranje tot secretaris van de Staten van Holland benoemd. (Bonger 1989, 51)

26 *Dolinghen des Catechismi. Ende der predicanten: desselvens zeericheyden weder op ghekrabt hebbende; die nu naackter dan voor ontdeckt zyn door D.V. Coornhert.* Z.pl. (Gouda?) z.n.v.dr. (Tournay?), z.j. (1590?). *Bibl. Belg*. C. 143. De *Bibliotheca Belgica* 1, 708 spreekt van een uiterst zeldzaam boekje, waarvan alleen een exemplaar is bekend in de universiteitsbibliotheek van Gent.

27 Bijl wijst erop dat deze vertaling, die nooit in druk is verschenen, waarschijnlijk verloren is gegaan. Bij geen enkele vertaling van de *Paraphrases in Novum Testamentum* uit het eind van de zestiende eeuw wordt de naam van Coornhert aangetroffen. (Bijl 1978, 354)

28 Jacob Aertsz Colom (1599-1673) was in zijn tijd een bekend boekverkoper. Vanaf 1623 verschenen bij hem talrijke werken van doopsgezinde, remonstrantse en libertijnse schrijvers. Hij was niet alleen boekverkoper, maar ook boekdrukker, uitgever, aardrijkskundige, cartograaf en dichter. Over hem H.F. Wijnman in *NNBW* 9, kol. 156-160.

29 Het *impressum* luidt: *T'Amsterdam, by* Iacob Aertsz. Colom *op 't water inde vierige Colom. 1630*. Op de titelpagina's van de eerste twee delen is het jaar 1630 vermeld, op de titelpagina van het derde deel 1633. De uitgave verscheen in november 1633 (Coornhert 1942, XXX n. 96). Ik raadpleegde de editie in de VU-bibliotheek, sign. XI 05155.

30 Colom zal aan het eind van *Het leven van D.V. Coornhart* rechtstreeks verwijzen naar het veranderde politieke en godsdienstige klimaat in Amsterdam. Vgl. hiervoor p. 140.

31 Colom is natuurlijk niet de enige die deze verbinding legt. Ook de contra-remonstranten aarzelen niet om te wijzen op de invloed van Coornhert op de remonstranten. In *De Arminiaensche Dreck-Waghen* (1618) lezen we 'Zo mag men de Arminianen met recht noemen Coornhertisten'. (Berkvens 1989, 30)

32 Over Adriaen Smout vgl. Bostoen 1989.

33 Deze voorrede heeft Colom ook opgenomen in het voorwerk van het eerste deel van zijn editie.

De levens der doorluchtige poeeten II Kanttekeningen bij Geeraardt Brandts biografieën van Hooft en Vondel

H. Duits

Inleiding

Zoals bekend vormen Geeraardt Brandts *Levens* van Hooft en Vondel, die kort na elkaar in 1677 en 1682 werden gepubliceerd, eigenlijk de eerste echte schrijversbiografieën in de Nederlandse letterkunde van de zeventiende eeuw. Wel waren er al eerder korte biografieën gepubliceerd van Coornhert, in 1612 en 1633, [1] en van Karel van Mander in 1618, [2] maar deze kunnen we niet beschouwen als schrijverslevens in de eigenlijke zin van het woord omdat hun literaire werk - toch het belangrijkste criterium in een dichtersbiografie - er nauwelijks in aan de orde komt. In de beide nauw aan elkaar verwante *Levens* van Coornhert gaat het primair om Coornhert als godsdienstig denker, pleiter voor religieuze tolerantie en tegenstander van elke vorm van gewetensdwang (Duits 1992, 142), terwijl het *Leven* van Karel van Mander in de eerste plaats een kunstenaarsbiografie is. In de beide *Levens* van Brandt daarentegen staan de literaire activiteiten van Hooft en Vondel centraal. Dit gegeven en de kwaliteit van de levensbeschrijvingen hebben ertoe bijgedragen dat zij een modelfunctie hebben gekregen voor latere biografen uit de zeventiende en achttiende eeuw. Brandts *Levens* zijn geen autonome teksten, want zij zijn toegevoegd aan edities van werken van beide dichters. Dat hierdoor de aantrekkelijkheid van de betreffende edities voor een potentieel publiek groter zal zijn geweest, mogen we aannemen, want de uitgevers vermelden niet zonder reden op de titelpagina's dat een *Leven* van de dichter is toegevoegd. [3]

Beide teksten hebben de geijkte rhetorische structuur van een biografie: een inleiding, het levensverhaal, een brede schets van de persoonlijkheid en een slot (Duits 1992, 126). Ook in andere opzichten zijn beide *Levens* weloverwogen gecomponeerd. Zorgvuldig gekozen citaten uit gedichten en brieven onderbouwen het betoog of verlevendigen het verhaal. De biograaf maakt in *Het leven van Joost van den Vondel* veelvuldig gebruik van karakteristieke anecdotes die de lezer een goede indruk geven van de persoon van de dichter. In Hoofts biografie daarentegen treffen we maar een enkele anecdote aan. De oorzaak van dit verschil in kwantiteit zullen we moeten zoeken in het gegeven dat Brandt veel verhalen heeft vernomen uit Vondels eigen mond of van zegslieden uit diens directe omgeving. Voor Hooft heeft hij blijkbaar niet beschikt over zulke bronnen, al kende hij Hoofts zoon Arnout vrij goed. De *Levens* zijn geschreven in een heldere prozastijl die, in Brandts eigen woorden, ‘geen Poëetsch cieraadt van nooden’ heeft (Brandt 1682, 6).

Hoewel deze teksten, omdat zij belangrijke bronnen zijn voor onze kennis van het leven van beide dichters, sedert het midden van de negentiende eeuw enkele keren opnieuw werden uitgegeven, [4] zijn zij tot voor kort relatief weinig bestudeerd op hun

inhoudelijke aspecten. Leendertz heeft zich er wel enigszins mee bezig gehouden, maar

eerst mevrouw Schenkeveld-van der Dussen gaat in het ‘Nawoord’ van de Griffioen-editie van Vondels *Leven* vrij uitvoerig in op Brandts intenties. [5] In dit artikel zal ik mij niet zozeer bezighouden met Geeraardt Brandts intenties, maar meer met de vraag in hoeverre persoonlijke factoren van invloed zijn geweest op Brandts selectie van de feiten en de uiteindelijke samenstelling van de tekst. Het zwaartepunt zal daarbij liggen op *Het leven van Hooft*, maar ook de biografie van Vondel blijft niet buiten beschouwing. Deze vraagstelling brengt met zich mee dat ik niet te veel aandacht zal schenken aan onjuistheden en fouten in de teksten; deze zijn al eerder aangetoond [6] en ik heb daar weinig aan toe te voegen. Hoogstens kan ik in een enkel geval een mogelijke verklaring geven.

Het leven van Hooft

Het is een aantrekkelijke gedachte een nauw verband te veronderstellen tussen Geeraardt Brandts *Lykreeden*, [7] die op 28 mei 1647 ter gelegenheid van de herdenking van de een dag eerder begraven Hooft werd voorgedragen in de Amsterdamse schouwburg, en zijn dertig jaar later gepubliceerde biografie van de schrijver. Mijn indruk is dat er tussen beide teksten nauwelijks verband bestaat, zeker inhoudelijk niet. Het enige waarin zij overeenkomen is dat in beide de *laus* van de schrijver centraal staat. Maar als bron voor de biografie is de *Lykreeden* van weinig nut geweest, Brandt heeft zijn werk vrijwel helemaal opnieuw moeten doen.

Het *Leven* van Hooft verscheen in 1677 in de derde druk van Hoofts *Nederlandsche Historien*, [8] een editie die door Brandt zelf werd verzorgd. Als we het boek opslaan vinden we op een wat merkwaardige plaats in het voorwerk [9]

> *'T leeven van den weleedelen, gestrengen, grootachtbaaren heere, Pieter Corneliszoon Hooft, ridder van Sint Michiel, drossaardt van Muide, baljuw van Goylandt, en hooftofficier van Weesp en Weesperkarspel.*

Een opmerkelijke titel voor een dichtersleven, want de volledige titulatuur, de opsomming van ambtelijke functies en het noemen van de adellijke titel doen eerder denken aan de biografie van een landedelman dan aan die van een groot dichter en prozaschrijver. Brandt gaat in dit opzicht zelfs aanzienlijk verder dan in de eerdere titel van zijn *Lykreeden*. [10] Wat een verschil met Brandts vijf jaar later uitgegeven biografie van Vondel onder de simpele titel *Het leven van Joost van den Vondel*. De dichter Hooft bleef voor Brandt tot zelfs in de titel van zijn biografie de hooggeplaatste in de maatschappelijke hiërarchie, die hij was geweest. Dertig jaar na Hoofts dood krijgt diens hoge maatschappelijke positie op het eerste gezicht meer accent dan zijn dichterschap. Een bewijs voor het hiërarchische denken van de zeventiende-eeuwse mens.

De biografie heeft een relatief kort *exordium*. Brandt roept in herinnering hoe hij in de voorrede ‘aen den Leser’ van de door hem verzorgde *Werken* [11](1671) reeds had opgemerkt dat hij het niet nodig vond iets te zeggen over Hoofts leven en werk, omdat zijn naam al ‘de grootste tytel en waardigste lof’ was geworden. Deze

formulering kan een toespeling zijn op het bekende woordspel met de naam Hooft in de betekenis

van ‘hooft der dichters’. Nu er echter een nieuwe editie van Hoofts *Historien* wordt gepubliceerd, vinden velen dat daaraan een levensbeschrijving moet worden toegevoegd, zodat de lezer beter zal beseffen wie de schepper van dit grote werk is. Immers iemand die zelf ‘zoo veel doorluchtige Helden en naamhafte persoonaadjen ten Schouwburge der onsterffelykheit opvoerde’, komt het toe dat ‘zyn eigen Leeven, en byzonder bedryf’ in het licht wordt gesteld. Daarom heeft Brandt besloten de pen op te vatten. Dan volgt de obligate bescheidenheidstopos: zo'n groot man had een betere biograaf verdiend. In de hoop dat in de toekomst een groter schrijver Hoofts leven en werken op adequate wijze zal beschrijven, zal Brandt ‘by maniere van voorraadt, de schets van zyne afbeeldinge aan den dagh brengen, en ten toon stellen.’ Een korte rhetorische inleiding, geheel toegeschreven op de lof van Hooft, die een directe verbinding legt met de *Nederlandsche Historien* waaraan *Het leven* is toegevoegd. Hierna begint de *narratio* met de bekende zin:

> Deez vermaarde man, om dit verhaal met den aanvang zyns leevens te beginnen, is in den jaare MDLXXXI den zestienden van Lentemaandt, t'Amsterdam gebooren. (Brandt 1677, 2)

Na deze mededeling zien we het uit lofrede en biografie bekende procédé dat de verteller-biograaf de blik richt op het verleden om de verdiensten en de maatschappelijke positie van het illustere voorgeslacht van Hooft te schetsen. Hij illustreert deze met citaten uit Hoofts grote, contemplatieve gedicht *Dankbaar genoegen* (1627), waarin de dichter zelf lof brengt aan zijn vaderland, de tijd van zijn geboorte, zijn geboortestad en zijn voorgeslacht. Over het jaar van zijn geboorte zegt Hooft, dat in dat jaar

> [...] 't Heldelyke volk
> Den hoedt der vryheit haald' op't spitse van den dolk,
> En met afzweeren't Spaansch geweldt in't onrecht stelde,
> By vonnis, dat het, op den Vorst des avondts, velde.
> Toen was't dat ik in't licht der zuivre zonne quam.
> (Brandt 1677, 3)

Door middel van dit citaat legt Brandt een verband tussen de geboorte van zijn held en de geschiedenis van de Nederlandse opstand, en daarmee met de zaak van de vrijheid. Bij die strijd om de vrijheid had ook Hoofts vader een rol gespeeld zoals blijkt uit het citaat uit *Dankbaar Genoegen* waarin de dichter refereert aan de onverzettelijkheid van zijn vader die zijn verzet tegen Leicester in 1587 bijna met zijn leven moest bekopen:

> Maar weet myn' burgery wel, aan hoe luttel't schortte
> Dat niet, in zelschap van noch dertien Heeren, stortte,
> Voor welstandt van zyn Landt, myn vroome vader't bloedt,
> Daar te doen slibbren in dacht Dudley vryheits voet.
> (Brandt 1677, 3)

Hiermee is meteen Hoofts vader geïntroduceerd. In een korte passage refereert Brandt aan Cornelis Pietersz. Hoofts politieke activiteiten als schepen, lid van de vroedschap

en burgemeester van Amsterdam. Hij beklemtoont zijn gematigdheid in geloofszaken en zijn 'kloekmoedigheit, in't voorstaan der vryheit van vaderland, Godsdienst en geweeten' waarover Brandt zelf 'elders in't breede [heeft] gemeldt' (Brandt 1677, 3). Met dit laatste verwijst de biograaf impliciet naar zijn *Historie der Reformatie*, waarin de oude Hooft veelvuldig wordt genoemd. [12] De lof van C.P. Hooft culmineert in een lang citaat uit Vondels *Roskam* waarin de dichter de deugden van Hoofts vader schildert.

Nu komt het gezin in beeld: in 1578 trouwde C.P. Hooft met Anna Jakobsdr Blaauw 'een zeer verstandige, deftige en deughtzaame vrouw'. Er werden uit dit huwelijk naast Pieter nog twee zoons en drie dochters geboren, over wie kort iets wordt verteld.

Eerst dan wordt de focus weer op Hooft gericht. Over de kinderjaren, de *infantia* deelt de biograaf niets mee, we vernemen slechts dat de jonge Pieter 'ten einde der kindtsheit gekoomen, vroeg te kennen [gaf] wat van hem te wachten stondt' (Brandt 1677, 5), waarmee de dichterlijke aanleg is gesignaleerd. In de jeugdjaren, de *pueritia* staat de educatie centraal. We lezen dat hij onderwijs heeft genoten in 'allerley geleerdtheit van taalen en zaaken', niet alleen in Amsterdam, maar ook op de Leidse universiteit 'te dier tydt verheerlykt door de geleerdste mannen der gantsche Christenheit; Josephus Scaliger, Franciscus Junius, Paulus Merula, Carolus Clusius, Bonaventura Vulcanius, en anderen' (Brandt 1677, 5). Het komt mij voor dat Brandt met deze opsomming van beroemde geleerden niet alleen de vooraanstaande positie van de Leidse academie wil demonstreren, maar ook enigszins de suggestie wil wekken dat de jonge Hooft zich in hun glans heeft gekoesterd. Op even suggestieve wijze wordt onmiddellijk hierna Hugo de Groot geïntroduceerd:

> In dien queektuin der grootste verstanden onthieldt zich toen ook dat uitsteekend wonder der natuure Hugo de Groot' (Brandt 1677, 5).

De lezer zal geneigd zijn hieruit te concluderen dat Pieter Hooft en Hugo de Groot elkaar al tijdens hun studietijd in Leiden hebben leren kennen en, als zoons van vooraanstaande regenten, op voet van gelijkheid met elkaar zijn omgegaan, iets wat, gezien de verschillende tijdstippen waarop zij in Leiden hebben gestudeerd, niet het geval kan zijn geweest. [13] Maar de biograaf geeft er impliciet een verklaring mee voor de vriendschappelijke omgang die zij later met elkaar hebben.

De jonge Hooft heeft zich echter niet alleen verdiept in de studie, maar zich, daartoe aangezet door zijn talent, ook toegelegd op de dichtkunst: 'Doch eerlangh vertoonde zich zyn poëetsche geest, geschaapen om al zyn tydtgenooten in de Hollandsche taale voor by te streeven' (Brandt 1677, 5). De mogelijkheid daartoe bood 'zeeker konstgenootschap', de rederijkerskamer *In liefde bloeyende*, 'te dier tydt een vruchtbaare enthof van schrandre geesten, en vermaardt Oeffenschool van taal- en dichtkunst' (Brandt 1677, 5). In de aan de Egelentier gewijde *digressio* accentueert Brandt dat de Oude Amsterdamse kamer in Hoofts jeugd een voornaam gezelschap was dat bestond uit 'mannen van achtbaarheit en onbesprooken wandel'. In Hoofts geboortejaar 1581 waren wel vijf burgemeesters en acht schepenen lid. Onder de leden waren er enkele 'van groote geleerdtheit' die zich inspanden om 'de Hollandtsche taal van uitheemsch schuim te zuiveren, en de noodighste konsten in zuiver Duitsch te leeren'. Brandt noemt in

het bijzonder de activiteiten van Spiegel met de bekende uitgaven van het trivium. In deze omgeving kon de jonge Hooft ‘zyn aangeboore trek tot de dichtkunst’ bevredigen en zich literair vormen. De beste scholing ‘om den top van den Dichtkonstberg op te stygen’ was de omgang met Spiegel ‘dien wyzen opbouwer der Hollandtsche taale’. Brandt wijst in dit verband op de functie van Spiegels *Hertspiegel* als inspiratiebron voor de belangrijkste dichters. Volgens Brandt verkeerde Hooft in de Kamer metCoster, Bredero, Vondel en Vechters, waarbij hij refereert aan de beroemde, niet van Hooft zelf afkomstige, maar later ingelaste profetische passage in Hoofts *Rijmbrief* uit Florence uit 1600 waarin deze dichters worden genoemd ‘Die nu al toonen wat z'hier naamaals zullen zyn’. [14]

De educatie van een jonge man van goeden huize wordt voltooid met een Grand Tour en Brandt staat dan ook stil bij Hoofts reis naar Frankrijk en Italië in de jaren 1598-1601. Hij verhaalt hoe de jonge Hooft zich daar verdiepte in de ‘geheimen van Staat’ en zijn zucht naar kennis bevredigde ‘in 't opspeuren en onderzoeken der beste boeken van ieder volk, in 't stuk van regeerkunde, Poëzye en andre weetenschappen’ (Brandt 1677, 6). Thuisgekomen verdiepte hij zich in de jaren 1602 en 1603 dagelijks enkele uren in de werken van Caesar, Polybius en Suetonius. Hiermee is Hoofts belangstelling voor de geheimen van de politiek en voor geschiedschrijving ook geïntroduceerd.

Als we dit gedeelte van de *narratio* overzien kunnen we vaststellen dat de chronologie van de feiten niet klopt. Brandt laat Hoofts studie aan de Latijnse school en aan de Academie in Leiden op elkaar volgen en wekt daarmee de indruk dat de Grand Tour na zijn Leidse studie heeft plaatsgevonden. In werkelijkheid heeft Hooft echter in de jaren 1606 en 1607 in Leiden gestudeerd, lang nadat hij in Frankrijk en Italië is geweest. In hoeverre Brandt op de hoogte is geweest van de juiste chronologie valt niet te achterhalen, maar is misschien ook niet zo belangrijk. Het zou immers kunnen dat de biograaf, vanuit een rhetorisch gezichtspunt, bewust heeft gekozen voor de beschreven volgorde. Opvoeding en educatie vormen dan een geheel dat wordt afgesloten met de *peregrinatio*. Daarmee zijn de vormingsjaren voltooid en kan het productieve leven van de dichter beginnen. [15] Vanaf nu is het leven van Hooft een schrijversleven. Door de feiten zo te manipuleren kan de biograaf suggereren op welk een harmonische wijze de dichter Hooft is gevormd.

Het eerste dat ons opvalt in Hoofts schrijversleven is dat zijn persoonlijk leven daaraan volkomen ondergeschikt is gemaakt in die zin dat het verhaal over de literaire werkzaamheden het stramien vormt dat alleen een aantal keren wordt onderbroken voor meer persoonlijke gebeurtenissen. De eerste keer is dat in verband met zijn benoeming door prins Maurits in 1609 tot ‘Drossaardt van Muide, Baljuw van Goylandt, en Hooftofficier van Weesp en Weesperkarspel’. De biograaf benadrukt het eervolle van deze benoeming in een ambt, dat tot nu toe nooit anders dan door hoge edelen was bekleed, en wijst op de glans die Hooft er aan gaf doordat diens adeldom van geest uitging boven gewone geboorteadel:

> dit ampt ontfing van deezen Heere veel grooter luister, dan ooit door al zyn amtluyden voorheenen. Want zyn eedle geest en doorluchtig verstandt, zich uitgietende in zoo veel uitneemende schriften, maakten in 't kort het kleene Muide veel vermaarder dan de grootste steeden des Landts. (Brandt 1677, 8)

Onmiddellijk hierna memoreert de biograaf kort Hoofts huwelijk in 1610 met de negentienjarige Christina van Erp, ‘een vrouwe van ooverweegende deughd en vernuft; zoo schoon, zoo bevallyk, goedtaardigh, zeedigh, en vriendelyk, als zulk een man moght wenschen.’ Uit dit huwelijk worden drie zoons en een dochter gebooren ‘dien geen lang leeven te beurt viel.’

Het ‘schrijversleven’ wordt opnieuw onderbroken tijdens het werken aan *Henrik de Groote*. In de jaren 1623 en 1624 overkwamen hem ‘swaarigheeden [...], die droevigh waaren en deerniswaardigh’ (Brandt 1677, 10): binnen zeventien maanden stierven twee kinderen en op 6 juni 1624 ook zijn vrouw Christina op drieëndertigjarige leeftijd. Tezelfdertijd leed hij ook grote geldelijke verliezen. Brandt beschrijft hoe de drost zich onder deze omstandigheden hield: het verlies van zijn financiële middelen ‘deed zyne gelaatenheit niet uit haaren tredt gaan’, zoveel te meer echter het verlies van zijn geliefden:

> Maar van die andre zwaare slaagen stondt hy zulks verbluft, dat hem de weerelt dacht van onder zyne voeten ontzonken. Niettemin hy troostte zich in Gods wil, en quam de pynlyke quellingen der droefheit door de godtvruchtigheit, de reeden, de tydt, en zyne beezigheit, te booven. (Brandt 1677, 10)

Meteen daarop lezen we dat Hoofts vader op 1 januari 1626 op tachtigjarige leeftijd stierf. Opnieuw wordt de lof van de oud-burgemeester van Amsterdam bezongen. De biograaf wijst op C.P. Hoofts nagelaten handschriften waarin theologische, politieke en godsdienstige kwesties aan de orde worden gesteld.

De eerstvolgende persoonlijke gebeurtenis is Hoofts tweede huwelijk met Leonora Hellemans op 30 november 1627. Brandt vertelt dat Vondel, Reael en Barlaeus bruiloftsdichten schreven en hij accentueert dat bij deze gelegenheid de vriendschap ‘tusschen den Hollandtschen en Latynschen Poëet [Geeraardt Brandts schoonvader Barlaeus H.D.] haaren aanvang nam, die niet eindigde dan met hun leeven’ (Brandt 1677, 11). Uit dit tweede huwelijk werden een dochter en een zoon geboren. Maar, lezen we, door ‘het nieuw vermaak van dat gewenscht huwlyk werdt de beezigheit van zynen werkelyken geest niet gestoort, noch afgeleidt’ (Brandt 1677, 11).

Veel aandacht krijgt de tijdelijke terugkeer uit zijn ballingschap van Hugo de Groot in 1631. Brandt memoreert hoe Hooft zich voor hem heeft ingezet:

> Deez' heeft zich, toen 't onweeder van staat zich op nieuw teegens hem [De Groot] verhief, zyner vriendtschap niet geschaamt, maar de zelve, door veele gedienstigheeden, opentlyk betuight: niet willende in dien standt der zaaken met de fortuine te raade gaan, toen zy 't in de weegschaal scheen te stellen, hoe zy met hem toe wilde. (Brandt 1677, 14)

Hij verhaalt hoe Hooft probeert de doorluchtige balling over te halen een verzoekschrift in te dienen om in Holland te mogen blijven, maar dat De Groot weigert, omdat het, naar zijn opvatting, zoiets als een schuldbekentenis zou inhouden. Wel is hij genegen zich in Amsterdam te vestigen als de magistraat hem dat toestaat en zijn veiligheid kan verzekeren. Brandt vertelt ook, Hoofts poëtisch pleidooi van

5 april 1632 uitvoerig citerend, hoe deze pleitte voor een hoogleraarschap van Grotius, naast Vossius en

Barlaeus, aan het nieuw opgerichte Atheneum Illustre. [16] De Groot, ongewenst in Holland, vertrekt echter in april weer naar het buitenland. In 1635 wordt hij benoemd tot gezant van Zweden in Frankrijk. Hooft zendt de nieuwe ambassadeur zijn gelukwensen en spreekt de hoop uit dat deze ‘Zweeden, Vrankryk, en ook zynen vaderlande, jaa der geheele Christenheit te nut kon zyn: wenschende dat zyn raadt tot herstelling der algemeene vreede moght dienen’ (Brandt 1677, 16). Brandt citeert De Groots antwoord waarin deze wijst op de vriendschapsbanden die hem met Hooft verbinden:

> Indien ik u uitsteekendste man, zoo wel in allerley zoorte van geleerdtheit, als van deughden, de treffelykste plaats onder de vrienden niet toeschreeve, zoo moest ik alles waardigh zyn, des gy my altydts onwaardigh geoordeelt hebt. (Brandt 1677, 16)

Een gebeurtenis die breed wordt uitgesponnen is de toekenning, in 1639, van de orde van Sint Michiel door de Franse koning Lodewijk XIII. Brandt citeert uit de benoemingsbrief uit Parijs en beschrijft het wapen, dat de koning aan Hooft verleent. Maar daarvóór heeft de biograaf de lezer al mee laten genieten van de treffende felicitatie van Barlaeus:

> Vrankryk heeft u niet eedel gemaakt, maar bekent gemaakt dat gy 't waart. Gy waart voorheenen met der daadt en door uwe geleerdtheit, 't geen gy nu zyt door 't getuigenis des grooten Koonings. By my, zeer waardighe Heer, wordt gy voor zoo veel te eedeler gehouden, als het treffelyker is, zich zelven eedel te maaken, dan eedel gebooren te worden. (Brandt 1677, 18)

Het relaas van deze toekenning eindigt in het simpele auteurscommentaar: ‘Dus bequam Muide [...] nu weêr eenen Drost, die eedel was en Ridder, op d'allerwaardighste wyze’ (Brandt 1677, 19).

Nadat Brandt de publicatie en de receptie van de *Nederlandsche Historien* heeft beschreven, begint hij de dood van Hooft aan te kondigen. We vernemen dat de drost aan het eind van zijn leven last heeft van allerlei kwalen die het verder werken aan het vervolg niet bevorderen. De belangrijkste daarvan zijn ‘flerecyn of jicht’ en ‘graveel’, niet zo maar willekeurige kwalen, maar ‘de twee gemeene plaaghen der geleerden, daar Erasmus zoo oover klaagde’ (Brandt 1677, 21). Hooft bevindt zich in dit opzicht dus in goed gezelschap. Dat Hooft zelf beseft dat het einde van zijn leven nadert, demonstreert Brandt met een citaat uit de bekende brief van 12 maart 1647 aan broeder Gabriël in Leuven waarin hij vertelt over de voortgang van zijn geschiedschrijving en over zijn twijfel aan de voltooiing van het werk:

> zynde myn zorgh dat my niet gelukken zal het werk wyder te brengen, by mangel van gezondtheit, of leeven. Want d'eene wordt dikwils bestreeden; en 't ander luistert my, die staa om op den zestienden deezer maandt in myn LXVII jaar te treeden, in't oor, Tempus abire mihi: Dat is, 'T is tydt voor my te scheiden. (Brandt 1677, 21)

Diezelfde maand sterft Frederik Hendrik en Hooft, hoewel zwak en ziekelijk, reist naar Den Haag om op 10 mei 1647 de begrafenis bij te wonen. Ten huize van Johan van der Meyden wordt hij ernstig ziek en sterft op 21 mei 1647. Op 27 mei wordt hij in de Nieuwe Kerk in Amsterdam begraven. De volgende dag vindt in de Amsterdamse schouwburg een herdenkingsplechtigheid plaats waar Brandts *Lykreeden* wordt voorgedragen en *Geeraerdt van Velsen* opgevoerd. [17] De biograaf vertelt dat Barlaeus niet in staat was de herdenkingsplechtigheid bij te wonen, 'zoo hadt de droefheit zynen geest, anders zoo vaardigh, beklemt.' Hij overleefde zijn vriend nog geen acht maanden en werd vlak bij Hooft begraven. Brandt citeert het bekende distichon waarin Vondel de twee vrienden voor altijd samenbrengt:

> Hier sluimert B A A R L E neffens H O O F T.
> Geen zerk hun glans noch vriendtschap dooft.
> (Brandt 1677, 22)

Zo eindigt Hoofts levensverhaal niet alleen met diens eigen dood, maar ook met die van Barlaeus.

Als we deze opsomming van gebeurtenissen uit het persoonlijke leven overzien, kunnen we vaststellen dat zij allemaal worden beschreven in het licht van Hoofts adeldom van geest. Blijkbaar is die geestesadel voor Brandt het meest kenmerkende facet van Hoofts persoonlijkheid.

Slechts eenmaal vernemen we iets over Hoofts ambtsbezigheden, deze blijven verder buiten beschouwing. Dat is het geval in 1629 als tijdens de belegering van Den Bosch, een Spaans-Oostenrijks leger de Veluwe binnenvalt en tot in het Gooi doordringt. Dan moet de drost van Muiden in actie komen. De manier waarop Brandt dit vertelt geeft een goede indruk van zijn stilistisch en compositorisch vermogen. Eerst verhaalt hij hoe Hooft zijn dagen in alle rust op het Muiderslot slijt, werkend aan de *Nederlandsche Historien*. Om die rust te accentueren citeert hij Hoofts bekende brief uit april 1629 aan zijn zwager Joost Baack waarin hij op bijna impressionistische wijze beschrijft hoe de dagen verglijden:

> Nu leeven wy hier als die de weereldt gestorven zyn, of ten minsten leeren sterven, op zyn Philosoophs. D'eene dagh is den anderen zoo gelyk, dat ons leeven een schip schynt zonder riemen, een doode stroom, en stilte. Beeter stil nochtans dan te hardt gewaait. (Brandt 1677, 13)

Deze sfeervolle rust wordt dan verbroken door de dreigende situatie die plotseling ontstaat en die fel contrasteert met de vreedzame sfeer die Hooft zelf beschrijft:

> Maar zyn zachte rust werdt dat zelve jaar gestoort door den inbreuk van 's Landts vyanden op de Veluw. Want toen werdt Muide een grensplaats, en den Drossaardt de wacht bevoolen: met last dat, indien de vyandt dieper introk, hy den dyk aan de noordtzyde van 't Slot zou doen doorsteeken, en 't een en 't ander op een eilandt, mitsgaaders 't veldt en laage weegen onder waater zetten. (Brandt 1677, 13)

Bekijken we nu hoe de biograaf Hoofts schrijversleven behandelt. Het eerste dat ons daarbij opvalt is dat de biograaf helemaal uitgaat van de hiërarchie der genres. De lezer wordt geïnformeerd over toneelspelen, historische werken, vertalingen en gelegenheidsgedichten, maar over Hoofts minnelyriek, de sonnetten en liederen uit zijn vroege periode, die voor ons behoren tot de hoogtepunten van zijn werk, lezen we niets. Het enige wat we in dit opzicht vernemen is dat Hooft omstreeks 1636 bezig is met de herschrijving van zijn jeugdverzen voor de uitgave, door Jacob van der Burg, van zijn*Gedichten*. [18]

Brandt laat Hoofts literaire activiteiten beginnen met de jeugddrama's *Achilles en Polyxena* en *Theseus en Ariadne*, gevolgd door *Granida* dat liet zien 'dat de Hollandtsche taal in 't beschryven der vryaadien voor geen Italiaansche noch Latynsche behoeft te wyken.' Hij refereert ook aan Hoofts medewerking aan de vertooningen die de Egelentier organiseerde op de Dam bij de afkondiging van het Bestand in 1609. Met het citeren van een van Hoofts onderschriften introduceert hij deze als een politiek dichter die het lot van het vaderland zeer ter harte gaat:

> Vereende Landen, wilt gy zoo de vryheit minnen,
> Dat zy u waarder zy dan ieders eigenbaat,
> Zoo magh geen Dwinghelandt uw tzaamgevlochten Staat
> Met list, noch met verraadt, noch met geweldt ontginnen.
> (Brandt 1677, 7)

Vervolgens krijgen *Geeraerdt van Velsen*, *Warenar* en *Baeto* de nodige aandacht. Van het eerste stuk, waarin Hooft 'op hooghe laarzen' treedt, accentueert Brandt vooral de politieke strekking. Van *Warenar* vertelt hij in hoe korte tijd het is ontstaan en met hoeveel succes het werd gespeeld op het toneel van de in 1617 door Samuel Coster opgerichte Nederduytsche Academie. De intentie van de auteur met dit stuk wordt de lezer niet onthouden, want we vernemen dat 'het volk al boertende en lachende geleerdt' wordt de hebzucht te haten. In *Baeto*, dat Hooft, volgens Brandt, zelf meer waardeerde dan *Geeraerdt van Velsen*, treft hem vooral het betoog van de priesteres Zeegemond

> die uit de bespiegelinge van 't licht der reeden, en der geschaapene zaaken, het bewys dat'er een Godt is, te voorschyn braght, en de gronden des natuurelyken Godsdienst aanwees. (Brandt 1677, 9)

Zowel over *Warenar* als over *Baeto* citeert Brandt het juichende oordeel van Hugo de Groot. Aan de hand van de biograaf kan de lezer vervolgens Hoofts ommezwaai naar de geschiedschrijving volgen waarvan het eerste resultaat, *Henrik de Groote* (1626), door De Groot ook weer uitermate positief wordt beoordeeld. Brandt laat zien dat Hoofts literaire activiteiten hun hoogtepunt vinden in het werk aan de *Nederlandsche Historien*, twee keer wijdt hij daar een lange passage aan. Hij vertelt dat Hooft vanaf 19 augustus 1628, toen hij de eerste hand aan het werk legde, er vrijwel voortdurend aan bleef doorschrijven 'tot zynen sterfdagh toe'. Het grote werk werd slechts onderbroken voor enkele kleinere geschriften en vertalingen zoals van Tacitus, die Hooft 'ten grooten deele, tot zyne Historie te staade quaamen'. Brandt laat zien hoe Hooft als geschied-

schrijver te werk gaat, hoe hij zijn materiaal verzamelt en welke bronnen hij bestudeert. We vernemen welke deskundigen hij raadpleegt, aan wie hij gereedgekomen stukken voorlegt met het verzoek om kritiek en hoe wantrouwend hij staat tegenover de lof die zijn teksten oogsten bij de kritische lezers.

Een van de latere gedichten waar Brandt bij verwijlt is het lofdicht voorFrederik Hendrik op de verovering van Den Bosch in 1629, de *Hollandtsche Groet*, [19] 'uitbrommende de dappere daaden des Ooverwinners, met een toon passende op de grootheit der uitgevoerde zaaken' (Brandt 1677, 13). De brief met het juichende oordeel van Barlaeus over dit gedicht wordt voor een groot deel geciteerd. Deze schrijft dat hij het gedicht een aantal malen heeft gelezen, want met één keer kon hij 'al den verborgen zin en des zelfs schrandre slaagen niet begrypen'. Voor Barlaeus kent Hooft zijn weerga in de Nederlandse letteren niet, hij 'treedt oover de hoofden en toppen der Neederlandtsche Poëeten heene'. Horatius' lof voor Pindarus imiterend, zegt hij:

> Wie Hooft hier poogt te steeken naar de kroon,
> Die vliegt op 't spoor van Dedaals dwaazen zoon,
> Zyn wasch versmelt, zyn trotsheit krygt haar loon.
> (Brandt 1677, 13)

Op 23 februari 1638 sloot Hooft het werk aan het twintigste boek van de *Nederlandsche Historiën* af, daarna duurde het nog vier jaren 'met ooverzien, schaaven en drukken, eer 't den dagh moght zien'. De *narratio* culmineert in de verschijning, beschrijving en ontvangst van de *Nederlantsche Historiën* eind 1642. Brandt zet de essentie van het werk uiteen, het is

> een school van staat; een leidtstar van regeeringe; een kompas van beleidt; een wegwyzer ter oorloghskunde; een leermeester van grootmoedigheit, bescheidenheit en gemaatightheit; een opwekker tot liefde des vaderlandts en der vryheit. (Brandt 1677, 19)

De biograaf wijst op Hoofts streven naar 'waarheit en oneenzydigheit, de ziel der Historie' (Brandt 1677, 20). Hooft ontving hiervoor terecht 'den tytel van den Hollandtschen Tacitus, die de stof en omstandigheeden van een zeer breeden handel hadt begreepen in een beknopt bondel van blaaden' (Brandt 1677, 20). Het is opvallend hoe genuanceerd en evenwichtig Brandt de receptie van het werk beschrijft. Eerst noemt hij het oordeel van 'de geleerden onzes vaderlandts' zoals Huygens, Doublet, Vossius, Barlaeus 'en andre uitsteekende verstanden'. Hun oordeel luidde eenstemmig,'dat hy alle Neederduitsche Historischryvers ver oovertrof'. Vervolgens citeert hij het positieve oordeel van twee Veluwse contra-remonstrantse predikanten, Franciscus Martinius en Conradus Goddaeus. Tenslotte komt hij met het oordeel van broeder Gabriël, 'een geleerdt Capucyn te Leuven' die aan Hooft schreef dat niet alleen hijzelf, maar ook Erycius Puteanus, de beroemde Leuvense humanist en geschiedschrijver van de Spaanse koning, 'zonder vleierye beleed, nooit eenige boeken in onze moedertaale gezien noch geleezen te hebben, die hem zo wel bevielen' (Brandt 1677, 21). Met de keuze van deze personen laat Brandt zien dat vertegenwoordigers van de belangrijkste godsdien-

stige richtingen in de Nederlanden, contra-remonstranten, remonstranten en katholieken, geestelijken zowel als leken, niet voor elkaar onderdoen in hun lof voor het werk. Bovendien accentueert hij dat de kwaliteit van het werk ook wordt erkend in de Zuidelijke Nederlanden. Daarmee heeft Hooft een geschiedenis van de Opstand geschreven voor alle Nederlanders.

We komen nu aan de schets van de persoonlijkheid om 'den Leezer een afbeelding te geeven, die hem naar lichaam en geest eenighzins gelyke' (Brandt 1677, 22). Brandt beschrijft Hoofts uiterlijk en bepaalde eigenschappen; hij was 'Vroolyk van geest, zoet op heusche en geestige boertery, doch bet neigende tot ernsthaftigheit' (Brandt 1677, 23). De biograaf schenkt veel aandacht aan Hoofts liefde voor zijn moedertaal. Ook roemt hij zijn gastvrijheid, waarmee hij impliciet de grondslag legt voor de mythe van de Muiderkring: [20]

> In 't gezelschap van vrienden, inzonderheit die door geleerdtheit en verstandt uitstaaken, schiep hy groot vermaak; en was zoo gastvry, dat het Huis te Muide by zoomertydt [...] zelden leedigh was van luiden van letteren en van geest. Een zyner zoetste zinlykheeden was de maatzang: ook verstrekte 't Muider Slot meenighmaal voor een zangberg van vroolykheit: daar de konstighste en lieffelykste keelen, op zyne uitnoodiging, by een vergaaderden; (inzonderheit als de Heer van Zuilichem en de zanggierige Tesselschaede hier hunne uitspanning hadden) om de verstandighste ooren te streelen, met den galm haarer nooten. (Brandt 1677, 23)

Brandt noemt Hoofts 'gemeenzaamste' vrienden met hun beroepen in een sociaal- en seksueel hiërarchische volgorde (Van Tricht 1980, 175), zodat de lezer een goed beeld krijgt van de kringen waarin hij zich bewoog. Over Barlaeus vernemen we dat hij een intensieve briefwisseling had met Hooft en dat hij vele uren op het slot doorbracht, over Tesselschade dat zij 'bynaa een halfhondert jaaren' bevriend waren.

Dan geeft Brandt een opsomming van Hoofts literaire voorkeuren, te beginnen met Tacitus. Brandt ziet grote overeenkomsten, zowel stilistische als inhoudelijke, tussen de Romeinse en de Nederlandse geschiedschrijver:

> dat ernstig, dat kort, dat ingebonden, dat afgesneeden, dat naauw opmerken, diep denken en doorgronden, dat krachtig uitdrukken, en inboezemen van zaaken, was hem t'eenemaal eigen. (Brandt 1677, 24)

Een hele reeks dichters en schrijvers volgt, buiten- en binnenlandse. We vernemen zijn oordeel over Barlaeus, Huigens, Vondel, Vossius, De Groot 'den eenigen Fenix van alle geleerdtheit' en merkwaardigerwijze over de reeds eerder genoemde Veluwse predikanten, de 'Roozelaars onder de doornen' Goddaeus en Martinius. Blijkbaar zijn deze in 1677 al zo onbekend dat Brandt enigszins uitweidt over hun literaire activiteiten.

Veel nadruk krijgt Hoofts afkeer van elke vorm van scherpslijperij op het gebied van de godsdienst en zijn streven naar religieuze tolerantie. Het laatste wordt gedemonstreerd met een karakteristieke anecdote:

> Men verhaalt ook hoe zeeker treffelyk Kerkendienaar plagh te vertellen, dat hy, te Muide staande, de maatigheit in 't stuk van Godtsdienst van den Drost hadt geleert. Want als deez' Leeraar zomtydts op stoel wat te sterk teegens anderen yverde, wist de Heer Hooft, hem aan zyne taafel noodigende, de lessen der bescheidenheit en zachtigheit zoo krachtig in te boezemen, dat hy met 'er tydt andre inzichten kreegh, en rekkelyker werdt. (Brandt 1677, 25)

Brandt accentueert Hoofts integriteit bij de uitoefening van zijn ambt en het feit dat hij wars was van elke vorm van corruptie. Hij betoogt dat hij geen vijanden heeft gehad en zelf zijn pen nooit heeft bevuild ‘van eenig pasquil of schendtschrift’.

De *peroratio* staat in het licht van de *fama* en eindigt met de wens dat Hoofts werk ook in toekomstige eeuwen een voorbeeld mag zijn voor ‘doorluchtigen mannen en Schryveren’. De laatsten kunnen eruit leren hoe zij moeten schrijven, de eersten

> om den vaaderlande getrouwe diensten te doen, de vryheit te verdaadigen, de wettige regeeringe voor te staan, en elk by zyn recht te handthaaven. (Brandt 1677, 27)

Zie hier de idealiserende levensbeschrijving van een *poeta doctus* in wiens persoonlijkheid de biograaf geen vlek of rimpel kan onderscheiden en voor wie hij slechts bewondering koestert. De mens Hooft komt daarin slechts een enkele keer tevoorschijn: na de dood van Christina in 1624 toen hij de grond onder zijn voeten voelde wegzinken, en in de ontroerende brief, vlak voor zijn dood, aan broeder Gabriël. Over Hoofts beide echtgenoten vernemen we nauwelijks iets, over zijn kinderen weinig. Ook de hoge ambtenaar Hooft komt niet in beeld, hoewel zijn benoeming veel nadruk krijgt, maar in de eerste plaats om de status van de functie te demonstreren. Een groot accent krijgen Hoofts aanzienlijke afkomst en zijn omgang met dichters, geleerden en andere personen die een vooraanstaande plaats in de maatschappelijke hiërarchie innemen. De schrijver Hooft wordt gepresenteerd in het kader van de hiërarchie der genres, deze bepalen immers iemands status als dichter.

Maar daarmee is het beeld niet compleet. Een van de eerste zaken die opvalt is dat Brandt zijn held vooral presenteert, ook via zorgvuldig gekozen citaten, als een politiek dichter. Zowel bij de behandeling van *Geeraerdt van Velsen* als van de *Nederlandsche Historien* valt het accent op dat aspect: de geschiedenis van de Nederlandse opstand is, in Brandts visie, in de eerste plaats een politiek geschrift. Hooft is daarmee een verdediger van de vaderlandse vrijheid. Hij heeft de vrijheidsdrang als het ware met de paplepel binnengekregen, want hij is immers, zoals we hebben gezien, geboren in het jaar dat Philips II werd afgezworen. De peroratie wijst ook weer op het vrijheidsaspect: een van de zaken die toekomstige schrijvers uit Hoofts werk kunnen leren is de verdediging van de vrijheid. De biograaf is zijn levensverhaal begonnen met te refereren aan de zaak van de vrijheid en hij eindigt ermee.

Opmerkelijk is de belangrijke plaats die is ingeruimd voor Hugo de Groot, niet alleen als literaire autoriteit, maar ook als iemand met wie Hooft op voet van gelijkheid omging. We hebben gezien dat de biograaf min of meer suggereert dat

Hooft en De Groot elkaar al aan de Leidse academie hebben leren kennen. De korte tijd die

de balling De Groot in 1631-1632 in Amsterdam is, krijgt, als gebeurtenis, naar verhouding onevenredig grote aandacht. Dit lijkt mij vooral te verklaren uit Brandts eigen remonstrantse achtergrond: voor de remonstranten is Hugo de Groot een groot man die de zaak van de vrijheid voorstond. Zijn korte verblijf in Holland is voor hen dan ook een belangrijke gebeurtenis geweest en dat Hooft zich openlijk voor de balling heeft ingezet, is het vermelden waard.

Iets soortgelijks zien we in het zware accent dat de vriendschap met Barlaeus krijgt. De biograaf noteert exact het moment waarop deze relatie ontstaat en ziet zelfs kans om, via Vondels bekende distichon, de twee vrienden na hun dood voor altijd bij elkaar te brengen. Waarom hecht Brandt daar zoveel belang aan? Het feit dat hij de schoonzoon is van Barlaeus - hij is getrouwd met diens dochter Suzanna - zal een belangrijke rol hebben gespeeld. Hij zal in zijn schoonfamilie niet alleen veel hebben vernomen over de vriendschap tussen de twee dichters, maar hij had ook de beschikking over de correspondentie van zijn schoonvader. Maar daarmee is niet alles gezegd. Ik heb de indruk dat er ook nog een andere factor meespeelt. Brandt is er zo trots op dat zijn schoonvader op vertrouwelijke voet stond met Hooft, dat hij er niet genoeg van krijgt die vriendschap te benadrukken. Door zijn eigen verwantschap met Barlaeus koestert Brandt zichzelf als het ware een beetje in de vriendschap tussen de twee mannen.

Over Hoofts godsdienstige opvattingen worden we niet expliciet ingelicht. Wel refereert de biograaf bij *Baeto* aan het betoog van de priesteres Zeegemond over het godsbewijs en de gronden van de natuurlijke godsdienst, zaken die hem zullen hebben aangesproken omdat ze Hoofts eigen ideeën daarover weergeven. Bovendien wordt via een anecdote - de enige die in de biografie voorkomt - de nadruk gelegd op Hoofts ‘bescheidenheit en maatigheit in 't stuk van Godtsdienst’. Voor de remonstrantse predikant Brandt belangrijke eigenschappen. Tot tweemaal toe roemt hij, zoals we hebben gezien, dezelfde eigenschappen in Hoofts vader. Zij hebben te maken met Brandts visie op het begrip vrijheid dat ook afwezigheid van elke vorm van gewetensdwang omvat. Ook Hoofts morele integriteit en zijn irenische levenshouding, die ertoe hebben geleid dat hij zich nooit heeft laten verleiden tot hekeldicht of schotschrift, hebben de waardering van Brandt, die waarschijnlijk ook zelf een vredelievend man was (Van Es 1952, 251).

Het leven van Vondel

Het leven van Joost van den Vondel is voor het eerst gepubliceerd in de door Geeraardt Brandt samengestelde tweedelige editie van Vondels kleinere gedichten, *Poëzy of verscheide gedichten*, die in 1682 in Franeker werd uitgegeven. [21] We vinden daarin *Het leven* na het register op het tweede deel. [22]

In tegenstelling tot het *Leven* van Hooft, begint dat van Vondel met een vrij lang *exordium*, waarin Brandt het verschijnsel ‘dichter’ principieel aan de orde stelt, daarmee een kader aangevend waarbinnen de biografie moet worden gelezen, namelijk als die van een dichter (Brandt 1986, 95). [23] De ware dichter moet aanleg, een

‘Poëetsche geest’, bezitten, hij moet een naarstige studiezin hebben om zich de nodige kennis en technische

vaardigheid eigen te maken en hij moet beschikken over veel vrije tijd om zich aan de dichtkunst te wijden, want de literatuur eist de volledige mens. In dit kader maakt Brandt ook onderscheid tussen de ware dichter en grote geleerden als Erasmus en Vossius die theoretisch alles over de dichtkunst weten, maar het natuurlijke dichterlijke talent missen en daarom nooit dichter kunnen worden. Met een knipoog naar het begin van Vondels *Aenleidinge* en in vrijwel identieke bewoordingen vat de biograaf dit gedeelte van zijn betoog samen:

> De natuur dan baardt den Dichter, de kunst en 't onderwys voeden hem op, en niemant komt tot volmaaktheit, dan die de natuur te baat hebbende, ook de natuur, door 't onderwys der kunst, de handt biedt, en al zyn tydt kan besteeden om zonder ophouden te vorderen (Brandt 1682, 5).

Vervolgens betoogt hij dat het niet zo vreemd is dat er maar weinig grote dichters zijn. In Holland hebben Hooft en Vondel deze eeuw boven alle anderen uitgestoken. Het verschil tussen beide dichters is dat Hooft van jongs af aan ‘d' oeffening der taalen en geleerdtheit by zynen Poëetschen geest’ voegde, terwijl Vondel aanvankelijk over niet meer beschikte

> dan eenigen geest, wiens drift hem dreef, maar lang in 't wilde: tot dat hy, tot meer jaaren gekoomen, met onvermoeiden vlyt door die zwaarigheit, zoo veel hem moogelyk was, heenen brak (Brandt 1682, 6).

Daarna heeft hij de hoogste toppen der dichtkunst bereikt en iedereen achter zich gelaten. Dit alles is een prikkel voor Brandt geweest om Vondels leven te beschrijven, temeer omdat hij veel bijzonderheden uit Vondels eigen mond heeft vernomen of van anderen gehoord. Vondels dichterleven kan bij uitstek dienen als een perfect *exemplum* voor aankomende dichters.

In de meeste gevallen begint de *narratio* met de geboorte van de dichter, waarna wordt stilgestaan bij de voorouders. Brandt wijkt daar van af door, na kort gerefereerd te hebben aan Vondels vader, uitvoerig aandacht te schenken aan de lotgevallen van Vondels grootouders van moederszijde en dan vooral aan de vervolging waaraan zij als doopsgezinden in Antwerpen blootstonden. De grootmoeder zat langdurig in de gevangenis en ontkwam ternauwernood aan terechtstelling op de brandstapel. Deze vervolging was er de oorzaak van dat de familie uitweek naar Keulen. Daar trouwde dochter Sara later met de eveneens uitgeweken Joost van den Vondel en uit dit huwelijk werd in 1587 de dichter geboren. Een opmerkelijk verhaal, vooral omdat de lotgevallen van Vondels grootmoeder zo in den brede worden verhaald. De biograaf heeft blijkbaar de bedoeling zijn lezers al direct duidelijk te maken dat Vondel van onverdacht protestantse komaf is uit een familie die voor haar overtuiging grote gevaren heeft moeten doorstaan.

Over Vondels jeugd vernemen we weinig. Toen hij nog klein was vertrok het gezin, opnieuw om godsdienstige redenen, uit Keulen naar Holland en vestigde zich, na een kort verblijf in Utrecht, in Amsterdam, waar de vader een kousenhandel begon die goed floreerde. Dit leidde ertoe dat Vondels jongere broer Willem de gelegenheid kreeg

‘zich in taalen en weetenschappen, met naame in de Rechten en dichtkunste, t' oeffenen’ en een Grand Tour naar Italië te maken. De arme Joost daarentegen was slechts voor de handel opgeleid ‘leerende niet dan leezen en schryven’ op een Utrechtse school. Deze tegenstelling accentueert nog eens vanuit welk een achterstand in kennis Vondel zijn weg heeft moeten banen. Meer krijgen we niet te horen over zijn jeugd en educatie, want nu laat de biograaf zijn dichterleven beginnen, dat nogal moeizaam van de grond komt:

> Noch zeer jong raakte hy al aan 't rymen, en toonde zynen aangebooren trek tot de dichtkunst: maar 't hadt noch in lang geen klem. Hier was wel geest van poëzye, maar 't geen dien geest most leiden en aanqueeken, ontbrak hem: kennis van taalen, om d'oude Latynsche en Grieksche Poëten te leezen, en hoonig uit dien tym te zuigen; en allerlei geleerdtheit, die deeze kunst, zelf in de schranderste geesten, nooit kon ontbeeren. (Brandt 1682, 11-12)

Maar ondanks alle gebreken die dit dichterschap vertoonde, hield het voor de kenners der poëzie al wel grote beloften in zoals Brandt demonstreert met de ook al in de biografie van Hooft geciteerde passage uit Hoofts *Rijmbrief* uit Florence (1600) aan de Amsterdamse kamer waarin Vondel, Coster, Bredero en Victoryn veelbelovende dichters worden genoemd. [24]

Nog meer dan in Hoofts biografie het geval was, zijn in *Het leven van Vondel* het persoonlijk leven en het dichterleven met elkaar verweven wat tot gevolg heeft dat Vondels privé- en zakelijk leven vrijwel geheel buiten beeld blijven. Als er al persoonlijke of zakelijke gebeurtenissen worden vermeld, is dat vrijwel altijd in verband met dichterlijke activiteiten. Ik geef enkele voorbeelden: In 1610 trouwde Joost met Maria de Wolff ‘een kloeke en verstandige huishoudster’. We vernemen dat hij met haar samen ‘de kousneering by der handt’ nam. Vondel was daar echter niet erg bij betrokken, zodat het er op neer kwam dat zijn vrouw de zaken dreef en hij ‘zyn drift’ kon volgen. In 1628 reisde de dichter voor zakelijke aangelegenheden naar Denemarken en Zweden. Over zijn zakelijke transacties krijgen we niets te horen, maar wel over twee rijmbrieven die hij vanuit Denemarken naar Hooft schreef en over een sonnet op de Zweedse koning Gustaaf Adolf dat hij in Gothenburg schreef. In dit sonnet voorspelde hij het ingrijpen ten gunste van de protestanten van Gustaaf Adolf als een ‘Christen Mars’ in de dertigjarige oorlog in Duitsland. [25] Een reden voor Brandt om erop te wijzen dat de klassieken hun dichters *vates*, profeten, noemden. De dood van Maria de Wolff in 1639 wordt slechts terloops vermeld en wel als een van de oorzaken van de stagnatie in het werken aan de *Constantinade*.

Iets meer aandacht schenkt Brandt aan de ziekte waaraan de dichter in de jaren twintig tot tweemaal toe langdurig leed, de melancholie. De biograaf maakt ons duidelijk dat dit niet zo maar een ziekte is, maar een ziekte waar grote kunstenaars aan lijden. Zoals Hooft in zijn ouderdom werd gekweld door typische kwalen van ‘geleerden’, zo leed Vondel aan de kwaal die bewees dat hij tot de grote dichters behoorde (Brandt 1986, 93-94).

De persoonlijke gebeurtenis die het meeste aandacht krijgt omdat hij het leven van de dichter misschien wel het meest ingrijpend beïnvloed heeft, werd veroorzaakt

door het lichtzinnige gedrag van zijn zoon Joost dat tot gevolg had dat Vondel vrijwel tot de

bedelstaf werd gebracht. Hierdoor was hij op zeventigjarige leeftijd nog aangewezen op een baantje bij de bank van lening. Het relaas over deze gebeurtenissen is een van de hoogtepunten van de *narratio*. Brandt leidt deze episode uit Vondels leven treffend in:

> Maar dees groote Dichter, die zoo veel groote persoonaadjen, Prinsen, Vorsten, Koningen en Helden verplichtte, door onsterffelyken lof, hun toegezongen, hadt met al zyn dichten en edelen arbeidt niet eenen Mecenas of Augustus kunnen winnen, die hem in een' kommerloozen staat stelde. Maar in 't tegendeel was hem zoo veel tegenspoedt en schaade bejegent, dat hy in den ouderdom van seventigh jaaren gevaar liep van gebrek te lyden: 't geen ook ten grooten deelen zyn naaste bloedt stondt te wyten. (Brandt 1682, 60-61)

We zien hoe de biograaf impliciet kritiek levert op het gebrek aan belangstelling voor de dichtkunst en haar beoefenaars bij mecenassen en overheden. Dan volgt een groot relaas, door Brandt met gevoel en mededogen verteld. Scherp accentueert hij de tegenstelling tussen zijn scheppend werk als dichter en zijn werk als bediende in de lommerd, waar hij met onbedekt hoofd zijn nieuwe bazen ten dienste stond:

> zyne kunstpen, gewoon den hooghen tooneelstyl te schryven, en verheve gedachten op papier te brengen, most zich hier vernederen, [...] om de panden, daar men d'arme of verlegene luiden geldt op leende, te boek te zetten: 't welk dien hooghvliegenden geest haast verdroot. (Brandt 1682, 63)

Maar ook in deze vernederende omstandigheden verloochende de ware dichter zich niet en daar gaat het de biograaf om. Hij vertelt hoe Vondel, zodra er tijd overschoot, zich tot de poëzie wendde en geleidelijk aan zijn werk verwaarloosde om ‘in plaats van panden vaarzen te schryven’. Hoewel er wel klachten kwamen, werd zijn verzuim, vanwege zijn leeftijd, en misschien ook wel door zijn reputatie als dichter, door de vingers gezien. Vondels kwelling - de bank was volgens Brandt een halve kerker voor hem - duurde tien jaar, want pas in 1668, toen hij al tachtig jaar was, ontsloegen de Amsterdamse burgemeesters hem met behoud van salaris, zodat hij weer ‘zyn eigen man’ was.

De mens Joost van den Vondel komt weer in beeld als de dichter de poëzie in zijn hoge ouderdom, op gezag van artsen, moet laten rusten. Hij is dan bijna zevenentachtig jaar. Beeldend vertelt Brandt over de ouderdomskwalen en het slijtageproces en we zien de stokoude dichter kouwelijk bij de haard zitten. Hij verhaalt ook over zijn eigen vriendschap met de hoogbejaarde Vondel en we vernemen hoe deze hem bekende de maker te zijn van verschillende anoniem verschenen hekeldichten waaronder *Rommelpot in het hanekot*, *De Otter in het bolwerck* en *Reyntje de vos*. We horen welke vrienden hem nog komen bezoeken. Ontroerend is het verhaal over de negentigjarige Vondel die zich in een slede naar twee burgemeesters laat rijden, waar hij met gebroken stem ‘eenig ampt of bedieninge’ bepleit voor zijn kleinzoon. Bitter merkt de biograaf op: ‘Maar op dat verzoek kreegh d'oude man geen anderen troost dan goede woorden’ (Brandt 1682, 72-73).

De biograaf staat ook stil bij Vondels ambivalente houding tegenover de dood. Hij vond de dood ‘een leelyke pry’ die hij niet wilde ontmoeten. Hij wilde wel naar de eeuwige zaligheid, maar dan, zoals de profeet Elia, op een vurige wagen rechtstreeks

ten hemel varen. Ten slotte mocht de ‘pry’ komen, want ‘of ik langer wachte, Elias wagen zal toch niet koomen. men moet den gemeenen wegh in’ (Brandt 1682, 73). En zo stierf Vondel op 5 februari 1679 's morgens tussen vier en vijf uur ‘na dat hy op zyn doodtbedde, volgens de wyze der Roomsche kerke, was berecht’ (Brandt 1682, 74). Op 8 februari werd hij in de Nieuwe Kerk begraven ‘door veertien Poëten, of liefhebbers der Poëzye’. Brandt verhaalt, met nauwelijks verholen afkeuring, hoe het drie jaar duurde voor iemand een grafschrift op zijn zerk liet aanbrengen. Tegenover deze nalatigheid staat echter dat zijn collega-dichters een groot aantal lijkdichten het licht deden zien.

Het leven van Joost van den Vondel is dus in de eerste plaats een dichtersleven waarin alles draait om de literatuur. Het vertelt het verhaal van Vondels literaire activiteiten vanaf zijn vroegste, nog gebrekkige, poëzie tot de werken van zijn ouderdom. De biograaf heeft de *narratio* zo gestructureerd dat daarin enkele hoogtepunten zijn te onderscheiden. Een eerste hoogtepunt is de kwestie *Palamedes* in 1625 met haar gevolgen voor Vondel. Ter inleiding ervan vertelt de biograaf over Vondels verhouding tot de Remonstranten: hun vervolging door de overheid leidde ertoe dat de dichter de kant koos van ‘d'onderleggende zijde’, want het onrecht hun aangedaan ‘ontstak in hem een' grooten yver om hunne zaak te verdeedigen’. Brandt zorgt ervoor dat de lezer geen enkel detail van het verhaal mist: hij behandelt de aanleiding, het vinden van de Griekse stof, het schrijfproces en de receptie met haar gevolgen voor de dichter. Uitvoerig staat hij stil bij het gevaar dat Vondel liep, zijn onderduiken en de vervolging door de overheid. De lezer is er getuige van hoe de zaak op de rol van de Amsterdamse schout en later voor de schepenen komt en hoe Vondels advocaten de vrijheid van de dichter verdedigen met de verklaring

> dat men het treurspel most neemen voor een Grieksche Historie, en dat hy de stof hadt bekleedt en gestoffeert met byvoeghselen, omstandigheden en cieraaden, naar de vryheit der Poezye en tooneelwetten: dat men den inhoudt most verstaan, niet naar 't geen 'er d'een of d'ander uit zoogh, en als met nyptangen uit trok, maar naar de verklaaring des Dichters; dewyl elk een uitlegger was van zyne eige woorden. (Brandt 1682, 22-23)

Brandt bespreekt het milde vonnis, waarmee de dichter volgens velen ‘met een vossenstaart [was] gegeesselt’, en dat tot gevolg had dat het publiek alleen maar nieuwsgieriger werd. Ook vertelt hij hoe de eerste druk van *Palamedes*, die gedeeltelijk was geconfisqueerd, in enkele dagen was uitverkocht, waarna binnen korte tijd een tweede en derde druk volgden. In enkele jaren zouden er dertig drukken zijn geweest. Een dergelijk succes is ook verklaarbaar, want, aldus de biograaf

> 'T is ook zeeker, dat 'er geen beter middel is om boeken te doen begeeren en leezen, dan dat men ze verbiede, ophaale of verbrande, en de schryvers straffe: want dat verwekt veel geruchts, en veelen, die anders op zulke schriften nooit gedacht hadden, willen ze zien. Dit is 't rechte zout, dat zulke spys smaaklyk maakt. (Brandt 1682, 23-24)

Nadat we getuige zijn geweest van het mislukken van Vondels hoogste greep, zijn poging een epos te schrijven over Constantijn de Grote, zien we hoe hij zich richt op het treurspel om langs deze weg het hoogste in de poëzie te bereiken. Brandt leidt dat als het ware in door eerst stil te staan bij de vertaling van De Groots *Sophompaneas* (1635), 'een treurspel in alle deelen zoo volmaakt, dat het by de beste speelen der aalouden standt moght houden' (Brandt 1682, 38). Dit geeft hem gelegenheid te refereren aan Vondels verschillende vertalingen van de klassieken, soms met hulp van anderen, en aan zijn opvattingen over het nut van vertalen:

> Het vertaalen zelf vondt hy dienstig, om de gedachten van de grootste geesten tot in het merg te doorgronden, hunne kunst en aardigheit hun af te zien, en zyne snaaren te leeren stellen op hunne toonen. (Brandt 1682, 39)

Achtereenvolgens behandelt hij dan het ontstaan van *Gysbregt van Aemstel*, het fiasco van *Messalina*, de vertaling van Sophocles' *Elektra* en het schrijven van *Maaghden*. In een aantal gevallen vernemen we de positieve oordelen van De Groot over deze werken. Brandt realiseert zich daarbij blijkbaar dat hij nogal vaak het judicium van De Groot heeft geciteerd, want hij wendt zich hierover rechtstreeks tot de lezer met een verklaring:

> Niemant verwondere zich, dat ik nu tot verscheide reizen niet dan het oordeel des Heeren de Groot over verscheide werken des Dichters tot zynen lof bybrenge. 't geschiedt om dat 'er onder zyne tydtgenooten weinigen werden gevonden, die zoo bequaam waaren om van zulke zaaken, naar de regels van de kunst, te oordeelen. Hy verstrekt hier, ten aanzien van zyn hooge geleerdtheit en dooroeffende kunstkunde een onwraakbaar Rechter in plaats van veelen. (Brandt 1682, 45)

Het verschijnen van *Gebroeders* in 1640 biedt de biograaf gelegenheid om stil te staan bij Vondels positie in de Nederlandse literatuur. Hij heeft nu de hoogste top van de Parnas bereikt en is iedereen voorbijgestreefd. Zijn werk steekt boven alles uit in

> zuiverheit van tale, klaarheit en kortheit van zinuitinge, kracht van redeneeringe, rykdom van aardige vonden, en eindelyk zoetvloejentheit met hooghdraventheit; twee dingen die zelden in 't dichten t'zaamen gaan. (Brandt 1682, 47-48)

Uit deze pregnante formulering leren we impliciet Brandts eigen horatiaans-rhetorische poëticale normen kennen: adequaat taalgebruik, rijkdom aan kunstige invallen en het hanteren van de juiste stijl, kortom de essentiële kwaliteiten van *inventio* en *elocutio* (Grootes 1989, 141). Kwaliteiten die hij op zijn beurt weer heeft ontleend aan Vondel.

Nadat hij nog verschillende spelen heeft genoemd en de perikelen met *Lucifer* en Vondels daaruit voortvloeiende polemiek met dominee Wittewrongel heeft behandeld, laat Brandt Vondels toneelschrijfkunst zijn hoogtepunt vinden in *Jeptha* (1659). Hij wijst erop dat het stuk een aristoteliaanse modeltragedie is en demonstreert dat door

grote delen van het ‘Berecht’ van *Jeptha* te citeren. De biograaf heeft duidelijk naar dit dramatische hoogtepunt toegewerkt, want aan Vondels treurspelen na *Jeptha* schenkt hij weinig aandacht meer. Hij volstaat verder met een korte opsomming van titels en

een enkele toelichting. Meteen aansluitend staat de biograaf stil bij het feit dat relatief weinig van Vondels stukken in de schouwburg zijn gespeeld. Als een van de oorzaken daarvan ziet hij het optreden en de invloed van Jan Vos als regent van de Amsterdamse schouwburg, zonder deze overigens bij naam te noemen. Ten slotte geeft hij een lijstje van stukken die wel gespeeld zijn en refereert hij in het bijzonder aan de eerste opvoeringen van *Palamedes* in 1663 in Rotterdam en in 1665 in Amsterdam, waarna het doek valt over Vondels toneelschrijfkunst.

Zoals valt te verwachten van de remonstrants-gereformeerde Brandt krijgen Vondels, vaak anoniem verschenen, hekeldichten uit de jaren twintig en dertig naar verhouding bijzonder veel aandacht, vooral als ze gericht zijn tegen de contra-remonstranten. Als hekeldichter evenaarde hij, aldus de biograaf, de klassieken, 'inzonderheit als het de Kerkelyken goldt'. Niet alleen grotere gedichten als *Harpoen* en *Roskam* worden behandeld, maar ook allerlei kleinere waarin de predikanten of de orthodoxie in het algemeen over de hekel worden gehaald of calvinistische dogma's aangevallen. De uitvoerige wijze waarop hij deze tegen de publieke kerk gerichte hekeldichten aan de orde stelt, maakt duidelijk dat zij in veel gevallen zijn instemming hebben. Zo lezen we dat Vondel in *Decretum horribile* 'de leere van de verwerpinge [uitverkiezing], met een styl vol vuur en kunst, wederleit' heeft. [26] Anderzijds wijst Brandt er wel op dat de haat en de afkeer die hij bij de 'kerkelyken' opriep, zijn eigen schuld was. Er waren ook onder de remonstranten kritici die vonden dat de dichter met zijn geschrijf hun zaak meer kwaad deed dan goed. Brandt laat zien dat bijna niets Vondel kon weerhouden als 'hem zulke stof voorquam'. Slechts in een enkel geval durfde de dichter iets niet naar buiten te brengen, zoals een gedicht dat hij in 1632 maakte op het vertrek van Hugo de Groot, dit 'sprak zulke taal, dat hy 't, zich naader bezinnende, niet te voorschyn dorst brengen' (Brandt 1682, 34). De grote balling zelf was het in dit opzicht met hem eens, want, schreef hij

> Zeer quaalyk zou men d'ergernis hebben konnen myden, en lichtelyk zou men zich zelven quaadt doen zonder my goedt te doen. (Brandt 1682, 34-35)

Dat Brandt vooral belangstelling heeft voor de hekeldichten die de publieke kerk, haar leer en haar predikanten aanvallen, wordt duidelijk als we zien hoe hij Vondels reactie beschrijft op de aanslag van Willem II op Amsterdam in 1650. Hij vermeldt dat Vondel verschillende hekeldichten schreef 'die den aanslagh en d'aanraaders mispreezen.' Maar verder gaat hij niet in op de inhoud van deze gedichten, iets wat hij bij de eerdere satires op de 'kerkelyken' meestal wel doet.

Evenals we dat in de biografie van Hooft hebben gezien houdt Brandt zich in *Het leven van Vondel* vrij strikt aan de hiërarchie der genres. De *Constantiade* is aan de orde gekomen, de treurspelen krijgen de nodige aandacht evenals de lofdichten op Frederik Hendrik, de grote vertalingen van de klassieken, de godsdienstige leerdichten, de hekeldichten etc. De biograaf vindt echter dat daarmee een onvoldoende indruk ontstaat van Vondels indrukwekkende produktiviteit die het gevolg was van de hoge leeftijd die hij bereikte en het feit dat hij, 'door geen ander beroep belemmert', alles terzijde stelde voor de 'edele Poëzy'. Hij liet daarbij 'geen stof onverhandelt, geen

maat onberymt'. Brandt eindigt zijn relaas over Vondels literaire activiteiten dan ook met een opsomming van alle genres die hij heeft beoefend. Deze lijst komt overeen, zij het in afwijkende volgorde, met de verschillende genres in de editie van Vondels *Poëzy of verscheide gedichten* van 1682, waaraan *Het leven* is toegevoegd. De opsomming loopt uit in het noemen van de laatste afzonderlijke gedichten die Vondel in zijn hoge ouderdom schreef.

Een delicaat punt voor de remonstrantse predikant Geeraardt Brandt is Vondels overgang naar de rooms-katholieke kerk geweest. Zodra iets ter sprake komt waarin Vondels katholicisme een rol speelt klinkt Brandt nogal kritisch, al probeert hij dat soms wel te verbloemen. Ik geef enkele voorbeelden:

In het begin van de jaren veertig ontstaat er verwijdering tussen Hooft en Vondel. In de biografie van Hooft schrijft Brandt er niets over, maar in die van Vondel gaat hij er vrij uitvoerig op in. Dat zou er op kunnen wijzen dat de biograaf deze scheiding der geesten voor Vondel ingrijpender heeft gevonden dan voor Hooft. Hij laat zien dat Hoofts ergernis wordt opgewekt door Vondels ijveren voor de roomse zaak en door onhandigheden als de publicatie van een gedicht als *Eeuwgety der Heilige Stede t'Amsterdam* (1645). [27] Hij citeert uitvoerig Hoofts brief aan Barlaeus waarin Hoofts irritatie doorklinkt in de bekende zin: 'My deert des mans, die geenes dings eerder moede schynt te worden dan der ruste' (Brandt 1682, 49-50). De biograaf legt er de nadruk op dat Vondel zelf de oorzaak is van de verwijdering tussen beide dichters, omdat hij, in zijn ijveren voor een grotere bewegingsvrijheid van de katholieken in het Gooi, een min of meer naïeve poging doet de Muider drost te chanteren.

Brandts kritische houding komt ook naar voren uit wat hij vertelt over de receptie van Vondels *Altaergeheimenissen* (1646), het grote leerdicht over de eucharistie. Met kennelijk genoegen refereert hij aan Westerbaans reactie erop met het gedicht *Kracht des Geloofs van den voortreffelyken en vermaarden Poëet Joost van den Vondel, te speuren in zyn Altaergeheimenissen*. In dit gedicht, volgens Brandt het 'aardighste' van al Westerbaans gedichten, wees deze op Vondels 'ongestaadigheit in 't stuk van Godtsdienst' en

> wederley zyn groot werk der Misse met weinig vaarsen; zich dienende van zoo bondige bewysredenen, dat men zyne kennis in de godtgeleerdtheit klaar genoeg kon merken; [...]. (Brandt 1682, 51)

Als bewijs van dat laatste voert hij aan dat Westerbaan in zijn jeugd een leerling is geweest van de bekende remonstrantse predikant Episcopius. Brandt vertelt hoe Vondel geen antwoord had op deze weerlegging en er, heel ongewoon voor hem, 'voor ditmaal 't zwygen toe' deed, zij het dat hij nog wel een kort gedicht schreef *Op het ontheyligen van het H. Sacrement des Altaers door den Arminiaenschen Sociniaen*. Het venijn zit in het noemen van deze titel, want die laat zien dat Vondel Westerbaan beschuldigt van socianisme, in de zeventiende eeuw een buitengewoon zware beschuldiging en een stoot onder de gordel. [28] Socianisme was immers in de ogen van de calvinisten - evenals in die van de katholieken - een verderfelijke ketterij die fel bestreden moest worden (Zilverberg 1971, 37-45). De biograaf laat hier even zien dat Vondel, als hij werd geattaqueerd, niet altijd even subtiel in zijn middelen van verweer was.

Felle afkeuring valt ook af te leiden uit de manier waarop Brandt de inhoud van *Maria Stuart* (1646) weergeeft. Dit treurspel, ‘een treffelyk kunststuk’, gaf veel aanstoot omdat de Schotse koningin erin als schuldeloos wordt voorgesteld en de Engelse koningin Elizabeth, wier nagedachtenis in de Republiek in hoog aanzien stond vanwege haar hulp aan de Nederlanders tijdens de opstand, als een kwaadaardige en bloeddorstige vorstin die het om het hoofd van Maria Stuart is te doen. In tegenstelling tot wat hij gewoonlijk doet, geeft Brandt in het kort de inhoud van het stuk weer en hij kiest daarvoor zodanige bewoordingen dat zijn ergernis duidelijk valt af te lezen:

> De lydende personaadje, Maria Stuart, zagh men hier afgebeeldt als 't eenemaal *onnoozel*, en *zonder vlek*. De *verfoejelyke misdaaden van overspel, en 't vermoorden van haar' gemaal*, Koning Henrik Darlay, werdt in dit treurspel *geloochent*, en haar *schandelyk huwlyk met den moorder Botwel verschoont*: zaaken daar Thuanus, die alleronzydighste Historischryver, hoewel Roomschgezint, haar schuldig aan houdt. Ook werdt 'er Elizabeth, Koningin van Engelandt, met *vuile verwen afgemaalt*, als een *styfster* van 't ketterdom, die Mariaas *bloedt dronk*, en als een *Herodias*, *al hieldt ze zich bedroeft, haaren moedt koelde*. [cursivering van mij] (Brandt 1682, 53)

Deze voorbeelden maken duidelijk dat de biograaf, die zijn kritiek meestal gematigd formuleert en dat vaak doet door derden te citeren (Brandt 1986, 95), als hij dat nodig vindt, vlijmscherpe, impliciete kritiek kan leveren.

Na de levensbeschrijving volgt een veelomvattend portret van Vondels persoonlijkheid. Brandt stelt daarin allerlei facetten aan de orde zoals zijn leergierigheid, zijn bescheidenheid waar het zijn eigen werk betrof, zijn openstaan voor kritiek van literaire intimi, zijn bewondering voor collega-dichters, zijn verhouding tot aankomende poëten, zijn vriendschappen, zijn zinspreuken en zijn uiterlijk. Ook wijst hij erop dat het dichten hem weinig heeft opgeleverd in materiële zin. Het meest opvallende daarbij is dat de biograaf als eerste Vondels overgang tot de rooms-katholieke kerk weer ter sprake brengt. Hij vertelt dat voor velen - en tot die velen behoort ongetwijfeld Brandt zelf - de overgang eigenlijk het enige punt van kritiek is dat zij op de grote dichter hebben. Maar, zegt Brandt, iedereen moet toegeven dat zijn godsdienst Vondel echt ter harte ging en dat hij ervoor streed zonder aanziens des persoons, ‘alle bedenkelyke vlyt aanwendende, om zyne vrienden en bekenden tot de Roomsche kerk te brengen’ (Brandt 1682, 75). Hij boog zich voor het gezag van de kerk en de paus. Niet-katholieken waren wel ketters in zijn ogen, maar van zaken als inquisitie en allerlei wonderverhalen moest hij niets hebben. Brandt voegt er aan toe dat er mensen zijn die geen hoge dunk hebben van Vondels theologische kennis: die zou zo klein zijn geweest dat hij niet eens de verschillen kon aangeven tussen de gereformeerde en de rooms-katholieke leer. Nadrukkelijk vermeldt Brandt dat Vondels katholicisme ‘zyn liefde tot den Staat en de vryheit niet vermindert’ heeft, wat ook uit zijn poëzie blijkt. Deze opmerking bewijst hoe diep het wantrouwen tegenover katholieken ook bij iemand als Brandt zit.

We zien dat de biograaf ook aandacht schenkt aan zijn eigen verhouding tot Vondel. Hij vertelt over Vondels aanvankelijke waardering voor hem, over de langdurige ver-

wijdering tussen de twee dichters en de nieuwe vriendschap toen Brandt de stokoude dichter weer regelmatig opzocht en uit diens mond mocht horen dat hij ‘een goedt Epigrammatist’ was, een oordeel dat de meeste literatuurgeschiedenissen heeft gehaald (Grootes 1989, 139, 144 n. 1).

Tot de karaktereigenschappen die hij noemt behoren Vondels neiging tot langdurige wrok, zijn zwijgzaamheid, ook in gezelschap, of zijn onverwachts snedige uitvallen. Maar ook zulke eigenschappen behoren bij de ware dichter, want, vertellend over Vondels zwijgzaamheid, merkt Brandt op

> En zulk een aardt houdt men best bequaam tot d'oeffening der hooghdravenste Poëzye, en tot den styl van het treurtooneel. (Brandt 1682, 84)

Van Vondels uiterlijk beschrijft hij in het bijzonder zijn gezicht. Het meest sprekend daarin zijn de ogen: bruin, levendig, doordringend en scherp als ‘aarents oogen, vol viers, als of hy heekeldichten in 't hooft hadt’ (Brandt 1682, 88).

De biografie eindigt met een korte epiloog die, evenals dat bij Hooft het geval was, in het licht van de *fama* staat. De grote geest van de dichter is tot uitdrukking gekomen in zijn werken, daaruit kunnen aankomende dichters hem leren kennen en navolgen en

> Dus doende, zal de Poëzy, die hy in zyn leven zo treflyk vorderde, met hem niet sterven, maar in onze Nederlantsche taale [...] ook overblyven en onvergangkelyk voortgezet worden tot de naakomelingen en volgende eeuwen. (Brandt 1682, 89)

Als we *Het leven van Joost van den Vondel* overzien, vallen er wel enkele kanttekeningen te maken. De biograaf heeft een ongeveinsde bewondering voor de dichter Vondel. Hij laat zien hoe deze ongeveer vanuit het niets zijn positie aan de top van de Nederlandse literatuur heeft bereikt dankzij zijn talent en zijn naarstige studie. Hoe weinig Vondel meekreeg wordt duidelijk uit de tegenstelling tussen zijn ‘geleerde’ jongere broer Willem en hemzelf, een tegenstelling die Brandt niet voor niets accentueert. Hoewel hij een idealiserend portret van de dichter geeft dat in onze ogen misschien tamelijk oppervlakkig en stereotiep is (Fontijn 1992, 16), beschrijft hij Vondel aanzienlijk genuanceerder dan hij Hooft heeft gedaan. Het feit dat hij Vondel in diens laatste levensjaren goed heeft gekend en veel met hem heeft gesproken zal daar ongetwijfeld debet aan zijn evenals het feit dat hij veel van anderen over hem heeft gehoord. De gedetailleerde manier waarop hij sommige gebeurtenissen beschrijft en de vele anecdotes leren ons Vondel beter kennen dan Hooft. Over de laatste weet de biograaf niets negatiefs te melden, over Vondel daarentegen een enkele keer wel. De wat onhandige poging om Hooft te chanteren en de weinig subtiele manier waarop hij Westerbaan beschuldigt van socianisme zijn er voorbeelden van. In beide gevallen heeft het te maken met Vondels ijveren voor de roomse zaak. Het is evident dat Vondels overgang en vooral diens hartstochtelijk engagement met de zaak van de katholieke kerk voor de remonstrants-gereformeerde Brandt een nauwelijks te verteren zaak is geweest. Dat blijkt ook uit de bewoordingen die hij kiest om de inhoud van *Maria Stuart* weer te geven. Ik heb

dan ook de indruk dat Brandt, ondanks alle begrip dat hij toont voor Vondel, in dit opzicht op sommige momenten aanzienlijk kritischer is dan meestal is betoogd. [29]

In dat licht moeten we, mijns inziens, ook het gedetailleerde verslag over de lotgevallen van Vondels grootmoeder interpreteren. Doelbewust vertelt Brandt het verhaal - misschien uit Vondels eigen mond vernomen - hoe zij, als doperse en daarmee behorend tot de 'weerlooste' geloofsrichting, ternauwernood aan terechtstelling op de brandstapel is ontkomen. Niet alleen zal de lezer daardoor anno 1682 beseffen welk een goed protestantse achtergrond de dichter heeft, maar ook hoever deze is afgedwaald van zijn wortels. En hij zal niet kunnen begrijpen dat de kleinzoon-dichter zo'n overtuigd en ijverig aanhanger kon worden van een kerk die zijn grootmoeder bijna de marteldood had laten sterven.

Dat Brandts eigen remonstrantse achtergrond sterk mee heeft gespeeld in zijn waardering van de Palamedes-kwestie en Vondels polemieken met de calvinistische orthodoxie en de predikanten is evident. Hoewel zijn instemming vaak impliciet blijkt, heeft hij zich nergens laten meeslepen door zijn eigen gevoelens, zodat we hem niet kunnen betrappen op anti-gereformeerde uitspraken. Wel ziet hij in verband met de Palamedes-zaak kans om op indirecte wijze het belang van een zekere vrijheid voor dichters te bepleiten. Hij wijst daarbij ook op het gegeven dat strenge overheidscensuur weinig of niets uithaalt omdat de vraag naar het verboden werk er alleen maar door wordt aangewakkerd.

Kritisch staat Brandt ten opzichte van het mecenaat. Al in de *narratio* komt een aantal malen naar voren dat dichten in materiële zin weinig oplevert. Als hij ten slotte een opsomming geeft van alle geschenken die Vondel in zijn lange dichterscarrière heeft ontvangen voor zijn werk, is het eindresultaat nogal bedroevend. [30] Deze opsomming heeft een opvallend slot. Als laatste figureren een anoniem blijvende 'geestelyk keurvorst', wiens naam Brandt zich schaamt te noemen, en de aartsbisschop van Mechelen als gevers die het meest door de mand vallen. Hiermee wekt de biograaf de indruk dat van katholieke geestelijken als mecenas helemaal niets viel te verwachten. Een kleine wraakneming van de anti-katholieke Brandt?

Evenals dat in het *Leven* van Hooft het geval was, is ook in de biografie van Vondel Hugo de Groot de belangrijkste literaire autoriteit wiens oordeel veelvuldig wordt geciteerd, zo vaak zelfs dat de biograaf daar op een gegeven moment een verklaring voor geeft. Maar meer dan bij Hooft wordt De Groot gepresenteerd als een literair leidsman met een doorslaggevend oordeel. Van omgang op gelijkwaardig niveau is geen sprake. Literair-historisch is het natuurlijk interessant vast te stellen dat in het laatste kwart van de zeventiende eeuw de autoriteit van Hugo de Groot in zaken van literatuur nog onveranderd groot is.

Slot

Zo zien we de zeventiende-eeuwse biograaf bezig met het verzamelen van feiten, het manipuleren van gegevens en het componeren van zijn teksten. Zijn uitgangspunt is bewondering: voor de complete mens Hooft, voor het dichterlijk genie van Vondel.

Brandt heeft gestreefd naar het weergeven van de waarheid vanuit een neutraal standpunt, want 'waarheit en oneenzydigheit' vormen, in zijn eigen woorden, 'de ziel der Historie' (Brandt 1677, 20). Dat persoonlijke en religieuze factoren ertoe hebben bijgedragen dat zijn *Levens* toch minder neutraal zijn geworden dan hij heeft gewild, is hij zich misschien niet bewust geweest. Het leven is immers vaak sterker dan de leer.

Een vraag die zich nog voordoet is die naar de relatie tussen de biografieën en de teksten waaraan ze zijn toegevoegd. Bij het *Leven* van Hooft is de relatie tot de nieuwe editie van de *Nederlandsche Historien* evident. We hebben gezien dat al in het *exordium* wordt gerefereerd aan deze nieuwe uitgave en de eventuele nieuwsgierigheid van de toekomstige lezers naar de auteur van het werk. Bovendien is de *narratio* toegeschreven naar een literair hoogtepunt: de publicatie van Hoofts *magnum opus*, de beschrijving van de inhoud en de receptie ervan. Geen enkel ander werk van Hooft krijgt zoveel aandacht in de tekst. In de *peroratio* wordt nog eens benadrukt dat dat 'onvergangkelyk werk [...] met verwonderinge' zal worden gelezen zo lang er Nederlanders zullen zijn die van hun taal houden. De connectie tussen de biografie en de nieuwe editie van de *Nederlandsche Historien* is onmiskenbaar, zodat de biografie in alle opzichten kan dienen als inleiding op dit werk en daarmee een duidelijke smaakmaker is.

De relatie tussen Vondels *Leven* en de tweedelige editie van zijn *Poëzy of verscheide gedichten* ligt enigszins anders. Bij de gedichten die in *Het leven* worden genoemd, geeft Brandt in de marge aan op welke plaats zij te vinden zijn in de editie. Het zelfde is het geval bij de opsomming van alle genres die Vondel heeft beoefend. Dit is de belangrijkste connectie die er tussen de biografie en de uitgave bestaat, want verder wordt er in de tekst nergens naar verwezen. Juist deze 'marginale' relatie, maakt dat *Het leven van Joost van den Vondel* de indruk wekt meer een autonoom werk te zijn dan *Het leven van Hooft*.

De beide schrijversbiografieën staan aan het begin van de canonvorming in de Nederlandse literatuurgeschiedschrijving. Zij duiden het einde van een tijdvak aan, want een periode van grote bloei is met de dood van Vondel definitief voorbij. Ongetwijfeld zal de in literatuur geïnteresseerde tijdgenoot dit hebben beseft (Schenkeveld-van der Dussen 1993, 299), omdat hij kon constateren dat nieuwe dichters van dit niveau zich niet hadden aangediend. Met Brandts *Levens* hebben Hooft en Vondel, als eersten, hun plaats gekregen in het pantheon der Nederlandse letterkunde, een plaats die hun nooit meer is betwist.

Literatuur

Brandt 1677
'T leeven van den weleedelen, gestrengen, grootachtbaaren heere, Pieter Corneliszoon Hooft, [...]. Beschreeven door Geeraardt Brandt. In: P.C. Hooft, *Nederlandsche Historien*, [...]. De derde druk. Amsterdam.
Brandt 1682
[G. Brandt], *Het leven van Joost van den Vondel.* In: *J.V.Vondels Poëzy of verscheide gedichten*, [...]. Franeker.
Brandt 1866
G. Brandt, *Leven van Vondel*. Met eene inleiding en aanteekeningen voorzien door Eelco Verwijs. Leeuwarden.
Brandt 1874
Geeraerdt Brandt, *Het leeven van P.C. Hooft en de Lijkreeden*. Met inleiding en aanteekeningen door J.C. Matthes. Groningen.
Brandt 1905
G. Brandt, *Leven van Vondel*. Met eene inleiding en aanteekeningen voorzien door Eelco Verwijs. Tweede druk bewerkt door J. Hoeksma. Amsterdam.
Brandt 1932,1
Geeraardt Brandt, *Het leven van Pieter Corn. Hooft en de Lykreeden*. Uitgegeven door P. Leendertz Jr. 's-Gravenhage.
Brandt 1932,2
Geeraardt Brandt, *Het leven van Joost van den Vondel*. Uitgegeven door P. Leendertz Jr. 's-Gravenhage.
Brandt/Anslo 1969
Geeraardt Brandt & Reyer Anslo, *Pieter Corneliszoon Hooft 'Deez vermaarde man' 1581/1647*. Ingeleid door W. Hellinga en P. Tuynman. Amsterdam.
Brandt 1986
Geeraardt Brandt, *Het leven van Joost van den Vondel*. Bewerking: Marieke M.van Oostrom en Maria A. Schenkeveld-Van der Dussen. Amsterdam. Griffioen reeks.
Brugmans 1972
H. Brugmans, *Geschiedenis van Amsterdam*. Dl. 1 Middeleeuwen 1100-1544. Tweede, herziene en bijgewerkte druk door I.J. Brugmans. Utrecht/Antwerpen.
Duits 1992
H. Duits, 'De levens der doorluchtige poeeten. Observaties van de zeventiende-eeuwse schrijversbiografie.' In: *Voortgang* 12 (1991), p. 121-150.
Van Es 1952
G.A. van Es, 'In de schaduw der groten'. In: F. Baur e.a. (red.),*Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden.* Dl. 5. *De letterkunde van renaissance en barok*. Door G.A. van Es en E. Rombauts m.m.v. A.J.de Jong. 's-Hertogenbosch etc.; p. 105-375.
Fontijn 1992
Jan Fontijn, *De Nederlandse schrijversbiografie.* Utrecht.

Grootes 1989
E.K. Grootes, ‘Geeraardt Brandt en de Nederlandse poëzie’. In: E.K. Grootes en J. den Haan (red.), *Geschiedenis godsdienst letterkunde*. Opstellen aangeboden aan dr. S.B.J. Zilverberg ter gelegenheid van zijn afscheid van de Universiteit van Amsterdam. Roden; p. 139-146.
De Haes 1740
Joan de Haes, *Het leeven van Geeraert Brandt [...]*. 's-Gravenhage, Kornelis Boucquet.
Hooft 1677
P.C. Hooft, *Nederlandsche Historien, [...]*. De derde druk. Amsterdam, Johan van Someren, Abraham Wolfgangk, Henrik en Dirk Boom.
Hooft 1855
P.C. Hooft, *Brieven*. Nieuwe, vermeerderde, en naar den oorspronkelijken text herziene uitgave; met toelichting, aanteekeningen, en bijlagen. [Verzorgd door J.v. Vloten]. I. 1600-1629. Leiden.
Hooft 1899-1900
Gedichten van P.C. Hooft. Volledige uitgave door F.A. Stoett. Tweede geheel herziene, opnieuw bewerkte en vermeerderde druk van de uitgave P. Leendertz Wz. 2 dln. Amsterdam.
Hooft 1972
Pieter Corneliszoon Hooft, *Alle de gedrukte werken 1611-1738.* Onder redactie van W. Hellinga en P. Tuynman. Amsterdam. 9 dln.
Lausberg 1960
Heinrich Lausberg, *Geschichte der literarischen Rhetorik.* Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft. 2 Bde. München.
Leendertz 1931
P. Leendertz Jr., *Bibliographie der werken van P.C. Hooft*. 's-Gravenhage.
Nellen 1985
H.J.M. Nellen, *Hugo de Groot (1583-1645). De loopbaan van een geleerd staatsman.* Weesp.
Penon 1881
G. Penon, *Bijdragen tot de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde.* Dl. 2. Groningen.
Porteman 1989
K. Porteman, ‘“Italia siet ghy hier”. Hoofts “Rijmbrief” uit Florence (1600).’ In: Karel Porteman en Kurt Erich Schöndorf (eds.), *Liber amicorum Prof.dr. Kåre Langvik-Johannessen*. [...]. Leuven; p. 145-158.
De Raaf 1901
K.H. de Raaf, ‘De brief van P.C. Hooft aan de kamer in Liefde Bloeyende’. In: *Taal en Letteren* 11 (1901), p. 355-370.
Schenkeveld-van der Dussen 1993
M.A. Schenkeveld-van der Dussen, ‘Maart-mei 1682: *Joannes Vollenhove correspondeert met Geeraardt Brandt over diens Leven van Vondel.* Het begin van de Nederlandse literatuurgeschiedschrijving’. In: *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*.

Onder redactie van M.A. Schenkeveld-van der Dussen (hoofdred.) e.a. Groningen; p. 298-302.
Spies 1977-1978
Marijke Spies, ‘Het epos in de 17e eeuw in Nederland: een literatuurhistorisch probleem’. In: *Spektator* 7 (1977-1978), p. 379-411 en 562-594.
Spies 1991
Marijke Spies, ‘Betaald werk? Poëzie als ambacht in de 17e eeuw’. In:*Holland* 23 (1991), p. 210-224.
Strengholt 1986
L. Strengholt, ’Over de Muiderkring’. In: *Cultuurgeschiedenis in de Nederlanden van de renaissance naar de romantiek.* Liber amicorum J. Andriessen s.j., A. Keersmaekers, P. Lenders s.j. Leuven/Amersfoort; p. 265-277.
Van Tricht 1980
H.W. van Tricht, *Het leven van P.C. Hooft*. 's-Gravenhage.
Veenstra 1970
F. Veenstra, *Een litterair kunstrechtelijk triumviraat en heroïsche poëzie.*Openbare les U.v.A. Groningen.
Vondel 1682
J.V.Vondels Poëzy of verscheide gedichten, op een nieu by een vergadert, en met veele ook voorheen nooit gedrukte dichten vermeerdert: [...]. Franeker, Leonard Strik.
Vondel 1927-1940
De werken van Vondel. Volledige en geïllustreerde tekstuitgave [enz.] door J.F.M. Sterck e.a. Amsterdam. 10 dln. + reg.
Zilverberg 1971
S.B.J. Zilverberg, *Geloof en geweten in de zeventiende eeuw.* Bussum. Fibulareeks 25.

Eindnoten:

1 Vgl. over de beide biografieën van Coornhert: Duits 1992.
2 Over de biografie van Karel van Mander verschijnt binnenkort een artikel van mijn hand in *De Zeventiende Eeuw* 9 (1993), 2 onder de titel ‘Het leven van Karel van Mander. Kunstenaarsleven of schrijversbiografie?’
3 Hoofts biografie diende in 1969 opnieuw als smaakmaker voor een uitgave van Hoofts werken. Om intekenaars op *Alle de gedrukte werken* (Hooft 1972) te lokken gaf University Press in Amsterdam in 1969 een voorproefje van het werk met de uitgave *Pieter Corneliszoon Hooft ‘Deez vermaarde man’ 1581/1647* (Brandt/Anslo 1969) waarin Brandts *Leven*, zijn *Lykreeden* voor Hooft en Anslo's rouwdicht ‘Muyden in rou’ in facsimilé waren afgedrukt.
4 In 1866 kwam Verwijs met een geannoteerde editie van Vondels *Leven* (Brandt 1866). Hiervan verscheen een tweede druk verzorgd door Hoeksma (Brandt 1905). Hoofts *Leven* werd in 1874, samen met de *Lykreeden*, uitgegeven door Matthes (Brandt 1874). Deze onderzocht in deze uitgave ook de verhouding tussen Brandts *Lykreeden* en het model daarvoor, Du Perrons *Oraison funebre sur la mort de Monsieur De Ronsard* uit 1586. In 1932 gaf Leendertz beide biografieën opnieuw uit, voorzien van een inleiding (Brandt 1932,1) en (Brandt 1932,2). Mevrouw

Schenkeveld-van der Dussen en Marieke van Oostrom gaven in 1986 een gemoderniseerde editie in de Griffioen-reeks (Brandt 1986).

5 Brandt 1986, 91-100.

6 Vgl. hiervoor de inleidingen van Leendertz in Brandt 1932,1, V-XXIII en Brandt 1932,2, VII-XIX.

7 Voor de verschillende drukken van de *Lykreeden* vgl. Brandt 1932, 1, XXV.

8 De volledige titel luidt: *P.C. Hoofts Nederlandsche Historien, sedert de ooverdraght der heerschappye van kaizar Kaarel den Vyfden op kooning Philips zynen zoon, tot de doodt des Prinsen van Oranje. Met het vervolgh tot het einde der landtvooghdye des graaven van Leicester. De derde druk. Naar des schryvers eigen handtschrift op ontallyke plaatzen verbetert, met des zelfs Leeven vermeerdert en met printen versiert*. T'Amsterdam, By Johan van Someren, Abraham Wolfgangk, Henrik en Dirk Boom, boekverkopers. 1677. Leendertz nr. 126.

9 De plaatsing van *Het leven* in Hooft 1677 is in die zin merkwaardig dat het voorkomt tussen het voorwerk van de *Nederlandsche Historien*. De volgorde is als volgt: Hoofts opdracht van de *N.H.* aan Frederik Hendrik 'Aan Zyn' Hoogheit', dan een drempeldicht van Vollenhove op de nieuwe editie van de *N.H.*, vervolgens *Het leven* met een eigen paginering 1-28, waarna *N.H.* begint. Het opmerkelijke in deze volgorde is dat Hoofts opdracht aan Frederik Hendrik op deze wijze gescheiden is van *N.H.* Vgl. ook Leendertz 1931, 26-27, nr. 126.

10 De volledige titel luidt: *Lykreeden over den Heer P.C. Hooft, Ridder van S. Michiel, Drost van Muiden, Baljuw van Goilandt, &c.* Vgl. Brandt 1932,1, 39.

11 *P.C. Hoofts Werken.* T'Amsterdam, by Jacob Lescailje, boekverkoper op den Middeldam, 1671. Leendertz nr. 1.

12 De eerste twee delen verschenen in 1671 resp. 1674. Vooral het tweede deel dat grootendeels de gebeurtenissen tijdens het Bestand tot het einde van het jaer 1618 behandelt, wekte de woede op van veel orthodoxe predikanten. Door hun toedoen trokken de Staten van Holland het octrooi in, zodat Brandt het werk niet kon voltooien. De laatste twee delen werden in 1704, lang na Brandts dood in 1685, uitgegeven door zijn zoon Johannes. Vgl. De Haes 1740, 36-44, 46-47. In het register van de beide eerste delen vinden we een groot aantal verwijzingen naar Hoofts vader.

13 Hooft werd op 30 november 1606 aan de Leidse universiteit ingeschreven en in de nazomer van 1607 vertrok hij uit Leiden (Van Tricht 1980, 56-57). Het wonderkind Hugo de Groot werd op elfjarige leeftijd in 1594 door Janus Dousa de universiteit binnen gehaald, in mei 1598 bekroonde hij zijn studie met een promotie in de rechten te Orléans. Toen Hooft naar Leiden vertrok praktiseerde De Groot als advocaat in Den Haag, in 1607 werd hij benoemd tot advocaat-fiscaal bij het Hof van Holland (Nellen 1985, 10-15). De kans dat de beide jonge mannen elkaar in Leiden zullen hebben ontmoet is dus zeer klein.

14 De volledige passage waaruit het citaat is genomen luidt:

> Men vindt tot Amsterdam, die met zijn hoogh gedicht
> De duistre wegh tot lof en waere deught verlicht.
> En Kampen, die met kunst 't gemeen beloop der dingen
> Het nut der deught en 't quaet der ondeught weet te zingen,
> En Koster, Vondelen, Brerôo en Victorijn,
> Die nu al toonen watz' hier naemaels zullen zijn.
> (vss. 203-208)

De tekst van de *Rijmbrief* geeft Hooft 1899-1900, I 326-330. Deze versie verscheen voor het eerst in *Verscheyde Nederduytsche gedichten, van P.C. Hooft, C. Huygens, C. Barlaeus, Tesselschade, Vondel, Vander Burgh, en anderen.* Het tweede deel. Verzamelt door J.v.M. Amsterdam, Lodewyck Spillebout, 1653. Hij werd lange tijd beschouwd als de enige bestaande en dus juiste versie. Eerst Van Vloten gaf in zijn editie van Hoofts *Brieven* het oorspronkelijk klad van de brief van 1600 waardoor duidelijk werd dat de geciteerde regels niet in deze vorm in de *Rijmbrief* voorkwamen, maar dat Hooft zelf iets heel anders had geschreven:

> In Amsterdam men vint die met sijn hooch gedicht
> De duyster wech, die leyt tot ware vreucht, verlicht,
> En vechters, die omt best tgemeen beloop der dingen
> Tot goedts en quaeds beken, met aengenaemheit singen;
> Veel geesten jonck en out, die, cloeck en welbespraeckt,
> Met meeste nut verhalen haar gedicht volmaeckt.

(Hooft 1855, 11)

Porteman wijst erop dat de latere, na de dood van Hooft, gewijzigde versie de brief als het ware een programmatisch en profetisch karakter geeft waarin de Amsterdamse literaire ontwikkeling wordt voorspeld (Porteman 1989, 156-157). Over de ingewikkelde verhouding tussen beide versies: Penon 1881, 3-20; De Raaf 1901, 355-370). Vgl. eveneens Porteman 1989, 156 n. 38).

15 Vgl. hiervoor ook Lausberg 1960, 133, § 245.

16 Vgl. het gedicht 'Aen den heere Huigh de Groot op 't beroepen van twee leeraers ter doorluchtigher schoole, en zijn' koomst, tot Amsterdam' (Hooft 1899-1900, I, 302-303).

17 Matthes wijst erop dat de toeloop tijdens de herdenkingsplechtigheid zeer groot was, zoals blijkt uit de recettes. Vgl. Hooft 1874, 52 n. 6.

18 *Gedichten van den heere Pieter C. Hooft, drost te Muyden, baljuw van Goeylandt, &c.* Verzaemelt en uytgegeven door Iacob vander Burgh, [...]. t'Amsterdam, by Iohan Blaeu, 1636.

19 Over Hoofts intenties met dit gedicht en de correspondentie tussen Barlaeus en Huygens erover vgl. Veenstra 1970. Eveneens Spies 1977-1978, 578-583.

20 Over de Muiderkring vgl. Strengholt 1986.

21 *J.V.Vondels Poëzy of verscheide gedichten, op een nieu by een vergadert, en met veele ook voorheen nooit gedrukte dichten vermeerdert: Mitsgaders een aanleidinge ter Nederduitsche dichtkunste en het leven des dichters.* Te Franeker, voor Leonard Strik, boekverkooper, 1682.

22 Achter *Het leven van Joost van den Vondel* dat wordt besloten met een uitvoerig register, heeft de uitgever de *Lykdichten op het overlyden van den vermaarden dichter Joost van den Vondel* opgenomen.

23 Over Brandts poëticale normen vgl Grootes 1989, 141-143.

24 Vgl. noot 14.

25 Boven het eerste afschrift stond: 'Tot tol van zijne Majesteit van Zweden, betaelt te Gottenburg, aen den Heere Jacob van Dyck.' Onder de titel 'Orakel' werd het later opgenomen in *Maeghdeburghs Liickoffer* (1631), deze titel heeft het gedicht in latere edities behouden. (Vondel 1927-1940, 3, 194)

26 Vgl. hierover Leendertz in Brandt 1932,2, VI.

27 15 maart 1645 was het drie eeuwen geleden dat het Mirakel van Amsterdam plaats vond waarbij een uitgespogen hostie niet in het vuur verbrandde, maar er ongeschonden weer uitkwam. Op de plaats waar het mirakel geschiedde, in de Kalverstraat, werd een kapel gesticht, de Heilige Stede, die al spoedig een veelbezochte bedevaartsplaats werd (Brugmans 1972, 98-102). Vanzelfsprekend wilden de protestanten in Vondels tijd niets van het wonder weten, zodat Vondels gedicht grote ergernis opriep.

28 De volledige tekst van het gedicht luidt:

> *Martijn* acht dat hij broot en vleesch sijn gasten deelt.
> *Kalvijn* breeckt brood, waer door het vleesch wert uytgebeelt.
> *Socijn* neemt brood, maer acht geen soenverdienstigh sterven
> Des Paeschlams, door wiens bloed wy onsen soen verwerven.
> O Yveraer! waer toe vervoert u het bedroch!
> Gy smaeckte eerst Mann', en nu vervalt gy tot den troch.
> Verloore Zoon, ey! keer nae Vaeders huys in 't ende.
> In Rakou eetmen draf uyt honger en ellende.
> (Vondel 1927-1940, 5, 521)

Uit deze tekst blijkt zonneklaar dat Vondel Westerbaan beschuldigt van socinianisme. De socinianen loochenden de godheid van Christus en wilden niets weten van de leer der verzoening. Hun hoofdzetel was in het Poolse Rakou. Westerbaan wordt een 'Yveraer' en een 'Verloore Zoon' genoemd. In hoeverre er grond was voor deze beschuldiging tegen Westerbaan, weten we niet. Ik neem aan dat Brandt, als de beschuldiging juist was geweest, niet zo waarderend over Westerbaans gedicht tegen Vondels *Altaergeheimenissen* zou hebben geschreven en diens kennis van de theologie zou hebben geroemd.

29 Vgl. bijvoorbeeld Brandt 1986, 95.

30 Over het literair mecenaat in de zeventiende eeuw Spies 1991, over Vondel bij Brandt 210-211.